

300353

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

MAGYARORSZÁG VÁROSI ÜZEMEI ÉS VÁLLALATAI

ÍRTA

DR. SZIGETI GYULA

71. KÖTET

1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

MAGYARORSZÁG VÁROSI ÜZEMEI ÉS VÁLLALATAI

ÍRTA

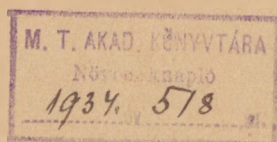
DR. SZIGETI GYULA

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

349353

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés	3
A magyarországi városok üzemi és vállalati tevékenységének köre.....	5
A házi karbantartás és kézművesipar kereteit meghaladó üzemek és vállalatok rész- letesebb adatai	8
A kézművesipar kereteit meg nem haladó üzemek	59

Bevezetés.

Az elméleti és gyakorlati közgazdaság felfogása ma még nem alakult ki egységesen és véglegesen abban a tekintetben, hogy mit kell a hatósági üzem és vállalat fogalma alatt érteni, ennél fogva annál a statisztikai munkálatnál, melynek eredményeit az alábbiakban ismertetjük, nem egész egyszerű feladat volt a számlálási egységeknek a megállapítása. A hatósági üzemek és vállalatok fogalmával kapcsolatosan a magyar közéletben jelentkező problémákat tartva főként szem előtt, a szóban lévő adatgyűjtés minden olyan gazdasági célú, de nem mező- vagy erdőgazdasági jellegű tevékenységet folytató szervre terjesztetett ki, amely hatóság vagy közintézmény tulajdonában van, vagy amelynek fenntartásához hatóság vagy közintézmény anyagilag olyan mértékben hozzájárul, hogy az rendes körülmények között az illető szerv (üzem, vállalat) irányításában érdemleges befolyást biztosít. Ez az elhatárolás szűkebb annál, amelyet a szakirodalomban olvasható fogalommeghatározások alapul vételével kellene megállapítani. Az utóbbi alapon nem zárhatók ki a munkálatból az erdő- és mezőgazdasági üzemek, továbbá azok a gazdasági célú vállalatok, amelyek a közülettől nyert koncessziókra támaszkodnak, még abban az esetben sem, ha azokban a közület tulajdonjogilag alig van vagy egyáltalán nincs érdekelve. Ezekre a kategóriákra azonban alig lett volna észszerűen alkalmazható a felvétel egységes rendszere, miután pedig a felvételnek több eltérő rendszerbe való tagolását pénzügyi szempontok gátolták, úgy kellett döntení, hogy az erdő- és mezőgazdasági üzemekkel, nemkülönben a hatósági koncessziót élvező magánvállalatokkal a szóbanlevő hivatalos statisztika egyelőre nem foglalkozik. Ami az üzemeknek és vállalatoknak a gazdasági cél kimondásával való elhatárolását illeti, el kell ismerni, hogy ez az elhatárolás meglehetősen rugalmas kezelést enged meg. A hatósági üzemi és vállalati tevékenységnek több olyan alakja van, ahol a gazdasági cél nagyon burkoltan jelentkezik, más, pl. közegészségügyi, kulturális, szociális stb. cél áll előtérben és az utóbbi esetekben gyakran igen vitás lehet, hogy melyik célnak tulajdonítandó nagyobb jelentőség. Mozgóképsszínházat például létesíthet és fenntarthat csupán kulturális érdekekből a közület, de sokszor előfordul, hogy főképen gazdasági, pénz-

ügyi szempontok vitték a közületet az ilyen vállalkozásba. A magyarországi városok üzemének és vállalatának ezúttal tárgyalás alatt álló statisztikája az ilyen vegyesen gazdasági és más célt sejtető üzemeket általában felöleli, csak azokra nem terjed ki, amelyeknél alaposan feltételezhető, hogy a gazdasági cél teljesen mellőzést szenved. Ilyenek a kórházak, a fertőtlenítő intézetek, a köztisztasági intézmények. A vágóhidaknál, a vízműveknél a gazdasági cél, ha elvileg nem is állhat és tényleg sokszor nem is áll előtérben, egyes esetekben a gyakorlatban többé-kevésbé érvényesül, éppen ezért statisztikánk ezekről számot ad.

A közüzemek kérdésével ezidőszerint Magyarországon, miként több más országban is, a szakemberek mind gyakrabban és behatóbban foglalkoznak, de egy idő óta erősen beleszólnak ebbe a kérdésbe a politikai viták során is. Feltételezhetőnek látszik azért, hogy a közüzemekre vonatkozó statisztikai közlések nemcsak szakkörökben, hanem politikai oldalon is visszhangra találnak. Ebből a feltevésből kiindulva, hangsúlyozottan utalnunk kell arra, hogy a statisztika a maga rendes, az adott esetben is alkalmazott módszereivel nem nyújthat eléggé kimerítő segédeszközöket a közüzemeket érintő kormányzati és politikai tevékenységnek. Az ilyen tevékenység kellő alátámasztásához a szakszerűségnek annyira részletekbe vágó, az egyes esetek sajátosságait annyira kidomborító érvényesítésével kell vizsgálandni, ami a dolog természeténél fogva nem igazi eleme a nagy számok törvényére támaszkodó, általánosításokkal átítatott statisztikai munkának. A statisztika a kormányzatnak a közüzemek körüli feladatai terén csak az általános tájékoztató szerepét töltheti be, az általa szerezhető támpontokat azonban ezen a téren többnyire szükséges még a statisztikán kívül álló vonatkozásokban igen szakszerű vizsgálódás tapasztalataival kiegészíteni. Egyébként a közüzemekről való vizsgálódás egyes fontos, különösen pénzügyi természetű részleteiben a statisztika természetesen csak úgy számíthat elég mélyen szántó és megbízható eredmények elérésére, ha munkájában a szakszerűség mellett a legnagyobb tárgyilagosságot tartja szem előtt. A nagy tárgyilagosságra a statisztikai munkának a tervező és feldolgozó, valamint az adatokat kijegyző mozzanatainál egyaránt súlyt kell helyezni az adatkijegyzéseknél, különösen ott, ahol a könyveléstechnika bonyolult vágányai között kell a helyes adatot megtalálni. Ilyen esetekben, ha az üzem saját érdekei szempontjából kényes pontok fordulnak elő, a kellő tárgyilagosság biztosítása érdekében ajánlatos súlyt helyezni arra, hogy az adatok felvételét az üzemi tevékenységben érdektelen szakemberek végezzék. A jelen ismertetés tárgyát képező adatok begyűjtésénél nem lehetett ehhez a szemponthoz alkalmazkodni. Ez a körülmény magában ajánlatossá tette a munkának oly körre való szorítását, ahol az egyes üzemekhez nagyobb érdekekkel kapcsolatos személyeknek az adatszolgáltatásban

	Buda- pest	Tj. város	Megyei város	Össze- sen
VI. Pénzügyintézet és zálogház :				
Pénzügyintézet	3	1	5	9
Zálogház	—	3	1	4
Összesen	3	4	6	13
VII. Közlekedés :				
Helyi vasút	6	1	—	7
Távolsági vasút	—	3	1	4
Autobusz	1	2	1	4
Gőzkomp	—	—	1	1
Hajóhid	—	—	1	1
Kikötő	1	—	—	1
Összesen	8	6	4	18
VIII. Közegészségügy :				
Fürdő	2	5	10	17
Fürdő és szálló	1	—	2	3
Temetkezés	1	1	4	6
Műszer- és gyógyszerüzem	2	—	—	2
Összesen	6	6	16	28
IX. Kultúra :				
Színház	—	2	3	5
Mozgóképszínház	—	2	9	11
Állat- és növénykert	1	—	—	1
Vigadó	2	—	—	2
Összesen	3	4	12	19
X. Egyéb :				
Szappanműhely	1	—	—	1
Cselédszerző	—	—	1	1
Kertészet	—	—	3	3
Összesen	1	—	4	5
Mindössze	37	75	161	273

b) A kézművesipar kereteit meg nem haladó üzemek.

	Buda- pest	Tj. város	Megyei város	Össze- sen
Asztalos műhelyek	7	—	1	8
Cipész műhelyek	4	1	—	5
Élelmezési üzemek	1	1	2	4
Kőbányák	1	—	2	3
Kőműves műhelyek	1	2	—	3
Lakatos műhelyek	14	2	1	17
Szabó műhelyek	2	1	—	3
Tanszerjavítóműhely	1	—	—	1
Könyvkötőműhely	1	—	—	1
Csatornajavítóműhely	1	—	1	2
Fekália feldolgozóműhely	—	1	—	1
Iparrajziskolai tanszaknak műhelyei	1	—	—	1
Útjavítóműhely	—	1	—	1
Gyázkocsi üzeme	—	—	1	1
Kertészet	—	—	1	1
Összesen	34	9	9	52

Abban a tekintetben, hogy a tisztán gazdasági, vagy a gazdaságival vegyes más, főként szociális és kulturális célú tevékenységnek közüzemek útján való lebonyolítása milyen területeken kívánatos, nagyon eltérők a vélemények.

De még azoknak túlnyomó része is, akik a közüzemi tevékenységet aránylag szűk körre kívánják szorítani, elvileg helyénvalónak tartja a közüzemek létesítését és fenntartását bizonyos tevékenységi ágazatokban. Ezekbe a tevékenységi ágazatokba sorolhatók a fenti *a)*, tehát a kézművesipar és a házi karbantartás jellegét meghaladó üzemekről szóló összeállításban feltüntetett üzemek között a vásárcsarnokok, a közbúvághidak és az ezekkel kapcsolatos jéggyárak, a vízművek, a gáz- és villanyművek, a vasutak, a kikötők, a hajóhidak, a gőzkomp- és autbuszvállalatok, a zálogházak, a színházak, a vigadók, az állat- és növénykertek. A fenti *a)* kimutatás alapján a magyarországi városoknak a kézművesipari jellegét meghaladó keretben a bérbeadott üzemeken kívül 273 üzemük és vállalatuk van, ezek között 165 folytat olyan tevékenységet, amelyben a közhatalóság részvételét a közüzemi funkciók nagyobb kiterjesztését ellenzők jó része is általános szempontoknál fogva helyénvalónak tartja. A 273 üzemből ezek után fennmaradó 108 üzem között 18 a vidéki városok által fenntartott szeszfőző, 11 vidéki városban lévő téglagyár, 20 fürdő és ezzel kapcsolatos szálló.

A helyi viszonyoknál fogva, ha nem is minden esetben, de mégis gyakran a köz érdekében állónak mutatkozhatott ilyen üzemeknek és vállalatoknak a városi hatóság által való létesítése és fenntartása, miután olyan szociális, városfejlesztési, kulturális érdekek nyerhetnek ez által kielégítést, amelyek másképp esetleg nem lettek volna érdemlegesen előbbre vihetők.

A szeszfőzőkön, téglagyárakon és fürdőkön kívül természetesen más olyan városi üzemek is vannak, amelyeknél ugyan általános szempontokból talán kifogásolható az a körülmény, hogy a városi hatóság azokat fenntartja, de a helyi viszonyok figyelembevételével a hatóság ilyen ténykedése indokolt lehet.

Olyan üzemet, amely a kézművesipar, illetve a házi karbantartás kereteiben mozog, amint a *b)* táblázatból kiviláglik, a vidéki városok elenyésző számában, mindössze 19-et tartanak fenn. A főváros 34 ilyen üzeme között 14 a lakatos, 7 az asztalosműhely. A bevételekre és kiadásokra, valamint a személyzetre nézve később említendő adatok fognak alaposabb tájékoztatást adni arról, hogy a hatósági szükségletek ellátása és a magánvállalkozásnak bizonyos versenyterületekről való kiszorítása szempontjából mit jelentenek a fővárosnak e műhelyei.

A házi karbantartás és kézművesipar kereteit meghaladó üzemek és vállalatok részletesebb adatai.

Az üzemek és vállalatok jogi szervezeti formája.

Magyarország városainak jogalkotásában tudvalevőleg számos olyan szabályzat jött létre, amely a városi üzemek jogi szervezeti viszonyait érinti. Olyan országos érvényű jogszabályunk ugyan nincs, amely a városi üzemek jogi szervezetének kérdését megfelelően rendezné, illetve a városok idevágó jogalkotó tevékenységének kielégítő irányelveket adna, de egyrészt a tapasztalati eredmények kellő figyelembe vétele, másrészt a kormányhatóságoknak a felülvizsgálati jogkör alapján való közreműködése oda vezetett, hogy a szóbanlevő szabályokban elég széles vonalon érvényesülnek a rendszeres eljárás és a célszerűség követelményei. E szabályok a városi üzemeknek elég tekintélyes részét többé-kevésbé kiemelték a közigazgatás merev kereteiből. A statisztikai megfigyelés, melynek eredményeiről itt számot adunk, bizonyos nehézségek miatt idevonatkozólag a nagyobb elmélyedést mellőzve, arról ad tájékoztatást, hogy a magánjogi személyiségnek egyes ismérveivel, és pedig a bejegyzett cégi minőséggel, a részvénytársasági, szövetkezeti, a korlátolt felelősségű társasági jelleggel mennyiben vannak az üzemek felruházva.

Magyarország városainak a kézművesipari jelleget meghaladó 273 üzeméből 89 működik bejegyzett egyéni cég, 25 pedig részvénytársasági alakban, ha külön számítjuk mindazokat az üzemeket, melyek többedmagukkal alkotnak egy céget vagy részvénytársaságot. Olyan üzemük, amely szövetkezeti vagy korlátolt felelősségű társasági alakulat volna, ezidő szerint nincs a magyarországi városoknak. Azokat az üzemeket, amelyek tevékenységének ellátása nyilvánvaló közigazgatási feladat, amelyek a vezetésben az önálló kereskedelmi szellem érvényesítését nem igénylik, nem szükséges a cégjegyzékbe való beiktatás, részvénytársasággá való alakítás által vagy hasonló módon az önálló jogi személyiség bizonyos kelleivel felruházni. Ilyenek a vásárcsarnokok és a közbűvőhidak, amelyek kivétel nélkül a rendes közigazgatási keretek között működnek. A vágóhidaktól különálló üzemként számbajövő 13 városi jéggyár között csak 1 olyan van, amely részvénytársasági és 4 olyan, amely bejegyzett cégi mivoltával elárulja, hogy valamennyire kinőtt a rendes közigazgatási keretből. A vízműveknek és a szeszfőzőknek nagyjából a felénél észlelhető az önálló jogi személyiségnek a cégbejegyzés formájában való megnyilvánulása. Részvénytársaság az utóbbi üzemek sorában nincs. Az élelmi ellátás körébe tartozó 6 egyéb üzem (élelmiszer-, ásványvízüzem, lóhúsüzem, déli-gyümölcs aukció, kenyérgyár) 1-nek a kivételével a fővárosé, ezek sorában 1 részvénytársaság, 4 pedig bejegyzett egyéni cég, tehát ebben a csoportban

a tevékenységnek inkább kereskedelmi jellegéhez képest túlnyomó az önállóbb jogi személyiség külső megnyilvánulásának az esete. A városaink kezében levő 36 gáz- és villanymű közül, mint egyéni cég 24 van a törvényes cékjegyzékeiben nyilvántartva, részvénytársaságként egyetlen ilyen üzem sem működik. A gáz- és villanyüzemek működésének főbb sajátosságait figyelembe véve, kíváncsnak mondható, hogy ezek az üzemek a közigazgatás nehézkes szervezetéből kiemeltessenek az önállóságnak oly fokáig, amely a kereskedelmi cégi minőséggel jár. Ez áll az egyéb ipari jellegű üzemekre és a bányáüzemekre nézve is. Ennek dacára Magyarország városainak 20 ipari jellegű üzeme és vállalata között csak 2 részvénytársaság és 3 egyéni bejegyzett cég, 8 bányáüzeme között 1 már feloszlóban levő részvénytársaság és 2 egyéni cég van. A részvénytársaságok és egyéni bejegyzett cégek aránya itt azért oly alacsony, mert a legtöbb ide tartozó üzem tevékenysége szerény méretekben bonyolódik le. A 6 hirdető üzemből 2-nél részvénytársasági, 2-nél bejegyzett egyéni cégi formában bonyolódik le a működés. Érdekes, hogy a kimagaslóan nagyobb ilyen üzem, amely a fővárosé, nem rendelkezik a cégszerűség kellékeivel. A részvénytársasági forma azért található egyik megyei városnak két ilyen üzeménél, mert az illető városban az összes üzemek, velük a hirdetőüzem is, részvénytársasági formában működő vállalatba vannak tömörítve. A főváros és a törvényhatósági városok által fenntartott 4 pénztintézet mind részvénytársaság, a megyei városok által fenntartott 5 pénztintézet kivétel nélkül bejegyzett egyéni cég. A városi zálogházak valamennyien bejegyzett egyéni cégekként működnek. Az összes helyi vasutak, két kisebb ilyen fővárosi üzemet kivéve, részvénytársaságok, a városok által üzemben tartott 4 távolsági vasútból 3, 4 autobuszvállalatból ugyancsak 2 bejegyzett egyéni cég, míg 1 távolsági vasút és 2 autobuszvállalat a cégszerűség hiányával áll fenn. A 28 közegészségügyi üzemből 5 a részvénytársaság (4 megyei városi fürdő és 1 megyei városi temetkezési vállalat), ezenkívül 5 ilyen üzem van a cékjegyzékbe beiktatva és pedig 2 vidéki városi fürdő, 1 vidéki városi és 1 budapesti temetkezési vállalat és a főváros műszer- és gyógyszerüzeme. A fürdő és kapcsolatos szállodai üzemek között e szerint épen a legnagyobbak nélkülözik a kifelé való önállóbb megnyilvánulást. A kulturális jellegű üzemek között részvénytársasági alakulatként csak egy mozgóképszínházat találunk, mely esetben a részvénytársasági formának az a már említett körülmény az oka, hogy a város összes üzemei egy részvénytársulatba vannak összevonva. Városaink mozgóképszínházainak túlnyomó része — 11-ből 8 — bejegyzett egyéni cég.

A fentiekben egész részletesen adtunk ismertetést arról, mennyire tekintették városaink az üzemi tevékenység körét mérvadónak abban a tekintetben, hogy üzemeiket az önálló jogi személyiség bejegyzett cégi és

részvénytársasági mezébe öltöztessék. Amint látjuk, a tevékenységi kör csak bizonyos szűk határokon belül bírt ilyen szempontból súllyal, e határokon túl egyéb tényezők, az üzem nagysága, a magánvállalkozással való tulajdonjogi kapcsolatai stb. játszottak inkább szerepet és sok helyütt e tényezőknek elég egyöntetű, de másutt azoknak divergáló érvényesítésével találkozunk. A részvénytársasági forma választásának tudvalevőleg sűrűn oka a magánvállalkozásnak a bekapcsolódása. Ugyanez az ok vezethetne szövetkezet, vagy korlátolt felelősségű társaság alakítására, de ilyenek — mint láttuk — a jelenlegi városi üzemek sorában nincsenek.

Abban a tekintetben, hogy a városi üzemek szervezésénél bizonyos irányelvek mily egyöntetűséggel érvényesülnek, mindenesetre fontos kritérium, hogy hány városi üzem működik törvényben, kormányrendeletben vagy a kormányhatóság által jóváhagyott szabályzatban lefektetett szervezeti intézkedések alapján. A 273 városi üzem sorában 203 ilyen találunk. Az ily üzemek a leggyakoribbak a fővárosban. A magasabb jogforrásra támaszkodó működés és szervezet szempontjából a tevékenység szakmabeli jellege szerint tagoltan nézve az üzemeket, azt látjuk, hogy vezető helyen állanak a vágóhidak, a szeszőzdék, a helyi vasutak és a mozgóképszínházak, amelyek mind törvény, illetve kormányrendelet által körülírt szabályok szerint működnek. A kormányhatóság által jóváhagyott szabályrendelet szolgál valamennyi hirdetőüzem működésének jogforrásául. A 29 villamosmű közt 10 olyan találtatott, amely nem tud kormányhatóságilag jóváhagyott szabályrendeletet felmutatni. A 8 bányauzem közt csak 2-nek van a kormányhatóság részéről megerősített üzemi szabályzata.

A magántőke tulajdonjogi érdekeltsége a városi üzemeknél és vállalatoknál. Más közülettel megosztott városi üzemi tulajdon.

A magyarországi városoknak 12 olyan üzemük és vállalatuk van, amelyeknél a várossal közösen a magántőke tulajdonjogi érdekeltséggel bír. A 12 üzem közt 4 fővárosi, 5 törvényhatósági jogú városi, 3 pedig megyei városi üzem.

A fővárosnak abból a 4 üzeméből, illetve vállalatából, melyben tulajdonilag a magántőke is részes, 3 pénzügyintézet, 1 pedig kereskedelmi vállalat. Mind a négy esetben részvénytársasági formájú üzem alakításával jött létre a társulás és pedig 3 pénzügyintézetnél és a kereskedelmi jellegű vállalkozásnál azzal a céllal, hogy ezáltal az üzem, illetve a vállalati tevékenységgel összeköttetésben álló érdekeltség és a városi hatóság az együttműködésre hasznos alapot találjon. Az egyik fővárosi pénzügyintézetnél a magántőke tulajdonostársi szerepe onnan ered, hogy az üzemalapítás már létező intézet részvényeinek a megvásárlásával történt s a részvények egy töre-

déke nem volt az idegen kezekből megszerezhető. A magántőke tulajdoni aránya a városi tőkéhez képest mind a három pénzintézetnél elenyésző, a nem nagy arányú kereskedelmi részvénytársaság alaptőkéjében a főváros 51%-kal részesedik.

A vidéki városoknak tulajdonilag a magántőkével társult üzemei sorában 2 nyomdát, 1 pénzintézetet, 1 városi villamosvasutat, 2 fürdőt és 2 mozgóképszínházat találunk. A 8 üzem között 5 részvénytársaság, 3 pedig társaság formájában működik. A tulajdonban a városi részesedés mellett elenyésző a magánkéz részesedése 1 pénzintézetnél, 1 villamos városi vasútnál és 1 fürdőnél, míg 1 nyomdánál, 1 fürdőnél és 1 mozgóképszínháznál a város felerészben, 1 nyomdánál és 1 mozgóképszínháznál $\frac{1}{3}$ részben tulajdonos. Azt mondhatjuk tehát, hogy a vidéki városi üzemeknél is, miként a fővárosiaknál, csak kivételesen jut a magántőke tulajdontársi minőségben szerephez. A mozgóképzüzemeknél a magánosokkal való tulajdonostársi viszonyt az a körülmény hozta létre, hogy csak magánvállalkozó társsal közösen kapott a város a mozgóképszínház vitelére a belügyminisztériumtól engedélyt. Ettől, valamint azoktól az esetektől eltekintve, midőn a város részvénytársasági vállalkozást úgy szerzett meg, hogy a részvényeknek egy töredéke nem juthatott a birtokába, 1 nyomda kivételével kulturális természetű vállalkozásokról van szó, amidőn valamely kultúrintézmény a város tulajdonostársa.

Az országban mindössze 1 olyan városi üzem található, amely 2 város közös tulajdona, az érdekelt városok azonban már kimondták ennek az üzemnek — nevezetesen a Budapest-Gyöngyösvárosi Szénbánya Részvénytársaságnak — a megszüntetését. Az állam és a város tulajdontársként csak 1 üzemnél, a Budapest Székesfővárosi Ferencvárosi Kikötőnél szerepel. Hogy a magyarországi városoknak más közületekkel együtt fenntartott üzemeiről teljesen számot adjunk, még a Magyaróvár város és Moson község közös tulajdonát képező villanyvilágítási üzemet kell megemlítenünk.

A hatósági üzemi tevékenység megindításának időszakai.

A magánvállalkozástól átvett városi üzemek.

Városaink üzemi tevékenységének bírálatánál gyakran elhangzik az az állítás, hogy a magyar városi igazgatást a jelenleg betöltött üzemi feladatok irányába főként a háború alatti, illetőleg a háború utáni időszakban kifejlődött hatósági kényszergazdálkodás rendszere terelte. Ide vonatkozólag kíván adalékokat szolgáltatni statisztikánk akkor, amidőn kimutatja, hogy a hatósági üzemi minőségnek 1. a háború előtti, 2. a háború alatti, 3. a háború utáni, de a pénzügyi újjáépítés előtti és 4. a pénzügyi újjáépítés utáni időszakban történt keletkezése tekintetében hogyan osz-

lanak meg jelenleg fennálló városi üzeink. A szóbanlevő adatok szerint a jelenleg fennálló 273 városi üzemből és vállalatból 158 már a háború előtti városi üzem volt, 38 a háború alatt, 24 a háború után, de a szanálás előtt (1921. január 1 és 1924. július 1 között), 53 pedig a pénzügyi újjáépítés (1924. július 1) után lépett a közüzemek sorába.

A 38 üzem közt, melynek közüzemi minősége a háború alatti időszakban keletkezett, 2 élelmiszerüzem (ebből 1 budapesti), 1 jéggyár, 1 vízmű, 12 szeszfőzde, 2 gáz-, 4 villanyvilágítási üzem (az utóbbiakból 1 budapesti), 1 nyomda, 1 szénbánya (budapesti), 2 hirdető, 1 más kereskedelmi üzem, 2 pénzügyintézet (1 budapesti), 1 helyi vasút, 1 autobus (a két utóbbi budapesti), 2 fürdő, 1 fürdő és szálló (budapesti), 2 temetkezési üzem (1 budapesti), végül 2 mozgóképszínház. A háború és a szanálás közti időszakra eső 24 közüzemi alakulásban 1 jéggyárat, 1 vízművet, 4 szeszfőzőt, 1 gázgyárat, 1 téglagyárat, 1 kőbányát, 1 hirdetőüzemet, 5 (budapesti) helyi vasutat, 3 temetkezési vállalatot, 1 gyógyszerüzemet (budapesti) és 5 mozgóképszínházat találunk. Ez a részletes felsorolás azt mutatja, hogy a városi üzemesítés a kényszergazdálkodás tipikus korszakában csak néhány esetben tért el méreteiben és arányaiban attól a kerettől, amelyben a háborút megelőző egy-két évtized folyamán és a legújabb időkben mozgott. Leginkább a szeszfőzdek, a mozgóképszínházak és a budapesti helyi vasutak mondhatók mégis olyan városi üzemeknek, amelyek közüzemi keletkezése a kényszergazdálkodás jellegzetességeit magánviselő évekre esik. A fővárosnál ez az időszak a közüzemi tevékenység kiterjesztése szempontjából kissé jobban előtérbe kerül, mint a vidéki városoknál, de csak azért, mert erre az időre esik a helyi vasutak városi kezelésbe vétele.

A 273 városi üzem közt 51 olyan van, mely eredetileg a magánvállalkozás kezén volt és később került a város tulajdonába. Ilyen

22 vízműből.....	4	9 pénzügyintézetből.....	2
18 szeszfőzőből.....	1	7 helyi vasútból.....	6
7 gázgyárból.....	7	4 távolsági vasútból.....	2
29 villamosműből.....	11	4 autobusvállalatból.....	1
11 téglagyárból.....	2	17 fürdőből.....	2
4 nyomdából.....	2	6 temetkezési üzemből.....	3
1 szénbányából.....	1	2 gyógyszerüzemből.....	1
6 hirdetőüzemből.....	2	11 mozgóképszínházból.....	2
3 egyéb keresk. üzemből.....	1	1 állatkertből.....	1

A fenti adatok alapján kivételesnek kell mondani azt az esetet, amidőn a városi hatóság a magánvállalkozástól olyan üzemeket vagy vállalatokat vett át, amelyek a közfelfogás szerint nem a hatóság kezelésébe valók. Amint látjuk, a városi gázgyárakat kivétel nélkül, a villanyüzemeknek pedig egy tekintélyes részét a magánvállalkozás létesítette. Nyilvánvalóan

a tőkehiány kényszerítette a városok legnagyobb részét arra, hogy a magánvállalkozás kezébe adják az ilyen koncessziókat, azonban ahhoz képest, ahogy a viszonyok engedték, elég tekintélyes számú esetben átvették azokat.

A magánvállalkozástól átvett 51 üzemből a városok 43-at vétel, 6-ot háramlás útján, 2-öt pedig egyéb módon szereztek meg. A háramlással szerzett 6 üzem sorában 1 vízmű, 1 villanyvilágítási üzem, 4 pedig budapesti helyi vasút.

Az üzemi alkalmazottak létszáma az alkalmazási minőség főbb kategóriái szerint.

Eddig nem állottak rendelkezésre adatok arról, hogy városaink üzemi tevékenysége hány személynek nyújt kereső főfoglalkozást. Statisztikánk erre a kérdésre is kiterjeszkedik, részletezve, hogy a különböző üzemi szakmákra, ezeken belül a fővárosi, törvényhatósági jogú és megyei városi üzemekre hány alkalmazott jut, az üzemi alkalmazottak hogyan oszlanak meg üzemvezetői, a nagyobb üzemek vezetői mellett működő igazgatói, továbbá tisztviselői és egyéb alkalmazotti minőség szerint. Amidőn most az idevonatkozó adatokat tartalmazó összefoglaló táblázatot bemutatjuk, meg kell említenünk, hogy az ideiglenes jellegű munkások és egyéb alkalmazottak az 1931. évi átlagos létszámmal, a többi alkalmazottak az 1931. december 31-i létszámmal vannak ott felvéve.

Magyarország összes városi üzemeinek és vállalatainak a táblázat szerint együttvéve 25.231 alkalmazottja van. Ha ennek a számnak Budapest, a törvényhatósági jogú és a megyei városok szerinti megoszlását nézzük, mindjárt szembetűnik, hogy a városi üzemi tevékenységnek gazdasági és társadalmi jelentőségében mennyire domináló a főváros szerepe; Budapestnek 21.437 városi üzemi alkalmazottja van, tehát a magyar városok összes üzemi alkalmazottjainak 85,0%-át a főváros üzemei foglalkoztatják. Ha feltételezzük, hogy egy-egy fővárosi üzemi alkalmazott átlag saját magán kívül keresetéből még két személyt tart el, arra a megállapításra jutunk, hogy a fővárosi üzemek alkalmazottaik díjazásával kereken 65.000 embernek, vagyis a fővárosi lakosság 6,5%-ának biztosítanak megélhetést. Az előbb említett számítással a törvényhatósági jogú városok lakosságában csak 1,0%-ra, a megyei városok lakosságában 0,4%-ra tehető az a rész, melynek létfenntartása a városi üzemi alkalmazotti keresménnyel van biztosítva.

A városi üzemi alkalmazottak között 3021 személy, tehát az egész alkalmazotti létszámnak 12,0%-a tisztviselői, vagyis magasabb kulturális életszínvonalat jelentő minőségben szolgál. A megyei városok üzemeinél 17,4% a tisztviselőknek az összes alkalmazottakhoz viszonyított arányszáma.

Az üzemi személyzet létszáma.

Üzemi szakmacsoport	Az üzemi alkalmazottak száma					
	Vezér- igazgató (üzem- vezető)	Igaz- gató	Személyenkint évi 10.000 P-nél		Egyéb alkalmazott	Összes üzemi alkalma- zottak száma
			nagyobb	kisebb		
<i>Élelmezés.</i>						
Budapest	7	6	17	408	2.370	2.808
Tj. városok	13	—	—	45	401	459
Megyei városok	15	—	—	58	316	389
Összesen.....	35	6	17	511	3.087	3.656
<i>Gáz és villany.</i>						
Budapest	2	22	186	749	4.335	5.294
Tj. városok	8	2	—	100	949	1.059
Megyei városok	19	—	—	125	562	706
Összesen.....	29	24	186	974	5.846	7.059
<i>Egyéb ipar.</i>						
Budapest	2	1	8	27	571	609
Tj. városok	4	—	1	12	102	119
Megyei városok	2	—	—	6	150	158
Összesen.....	8	1	9	45	823	886
<i>Bányászat.</i>						
Budapest	1	—	—	7	5	13
Tj. városok	—	—	—	—	90	90
Megyei városok	—	—	—	—	8	8
Összesen.....	1	—	—	7	103	111
<i>Kereskedelem.</i>						
Budapest	1	—	2	15	—	18
Tj. városok	—	—	—	—	3	3
Megyei városok	1	—	—	2	16	19
Összesen.....	2	—	2	17	19	40
<i>Pénzüntézet és zálogház.</i>						
Budapest	3	16	21	255	104	399
Tj. városok	3	2	—	30	13	48
Megyei városok	5	1	—	25	10	41
Összesen.....	11	19	21	310	127	488
<i>Közlekedés.</i>						
Budapest	4	8	86	446	10.387	10.931
Tj. városok	4	—	—	12	244	260
Megyei városok	1	—	—	1	35	37
Összesen.....	9	8	86	459	10.666	11.228
<i>Közegészségügy.</i>						
Budapest	5	2	1	147	1.042	1.197
Tj. városok	4	—	—	3	73	80
Megyei városok	4	—	—	7	99	110
Összesen.....	13	2	1	157	1.214	1.387

Az üzemi személyzet létszáma. (Vége.)

Üzemi szakmacsoport	Az üzemi alkalmazottak száma					
	Vezér- igazgató (üzem- vezető)	Igaz- gató	Személyenkint évi 10.000 P-nél		Egyéb alkalmazott	Összes üzemi alkalma- zottak száma
			nagyobb	kisebb		
			javadalmaszású tisztviselő			
<i>Kultúra.</i>						
Budapest	1	—	1	23	138	163
Tj. városok	2	1	—	3	23	29
Megyei városok	5	—	—	4	86	95
Összesen.....	8	1	1	30	247	287
<i>Egyéb.</i>						
Budapest	1	1	—	3	—	5
Tj. városok	—	—	—	—	—	—
Megyei városok	—	—	—	6	78	84
Összesen.....	1	1	—	9	78	89
<i>Összes üzem.</i>						
Budapest	27	56	322	2.080	18.952	21.437
Tj. városok	38	5	1	205	1.898	2.147
Megyei városok	52	1	—	234	1.360	1.647
Összesen.....	117	62	323	2.519	22.210	25.231

Érthető, hogy jóval nagyobb az utóbbi, mint az összes városi üzemekre vonatkoztatottan kapott arány, miután tudvalevőleg az üzemi tevékenység méreteinek emelkedése esetén az adminisztratív tisztviselői feladatok nem fokozódnak olyan mértékben, mint az egyéb természetű munkateljesítmények.

A 273 városi üzemnél az üzemvezetői feladatkört 117 személy látja el, tehát igen gyakori az az eset, amidőn több üzem adminisztratív vezetése egy kézben összpontosul. A törvényhatósági jogú városok üzeméinél kereken átlag 2, a megyei városok üzeméinél hozzávetőlegesen átlag 3 üzemre esik egy üzemvezető. Budapesten az üzemek nagysága folytán gyakoribb az olyan üzem, melynek más üzem ügyeivel nem foglalkozó, külön vezetője van; a 37 fővárosi üzem adminisztrációja élén 27 üzemvezető áll. Megjegyzendő, hogy ennél a megállapításnál az összes vásárcsarnokok egy üzemnek, a Budapest-Ferencvárosi Kikötő, a vágóhidak és a vigadók, melyeknek vezetését a fővárosnak az üzemvezetésen kívül közigazgatási feladatkört is betöltő tisztviselői látják el, olyan üzemeknek vették, amelyeknek külön vezetője nincs. Egyébként a főváros a helyi vasútak és a fürdők adminisztrációja terén tett olyan intézkedést, amely több üzem adminisztratív irányítását egy kézbe foglalja össze.

Az üzemi tevékenység szakmabeli megoszlása szerint vizsgálva az alkalmazottak létszámát, azt látjuk, hogy az üzemi alkalmazottaknak csaknem a felét a közlekedési üzemek és pedig főként a villamos vasútak foglalkoztatják. Ha ebben a tekintetben a helyzetet Budapestre és a vidéki városokra nézve külön vizsgáljuk, eltérő eredményt kapunk. Míg a közlekedési üzemi alkalmazottak Budapesten valamivel több mint a felét, addig a törvényhatósági jogú városokban 12·1%-át, a megyei városokban csak 2·3%-át teszik az összes városi üzemi alkalmazottaknak. Országos viszonylatban az alkalmazottak létszáma szempontjából a közlekedési üzemek után a villamosáram- és a gázszolgáltató üzemek következnek. Budapesten ugyanez a sorrend. A törvényhatósági és megyei városok viszonylatában a villanyvilágítási üzemi szakma a személyzet létszáma tekintetében vezető helyen áll, a villanyvilágítási üzem személyzete ugyanis csaknem felét teszi a városok összes üzemi személyzetének. A következő személyzeti létszámsorrendi helyet úgy Budapest székesfőváros, mint a vidéki városok üzemeinél a vízművek (Budapesten 1398, a tj. városokban 295, a megyei városokban 174 alkalmazottal), a folytatólag következő helyeket Budapest üzemeinél 731 alkalmazottal a fürdők és szállók, 463 alkalmazottal a közvágóhidak, 429 alkalmazottal a nyomda és 399 alkalmazottal a pénzügyintézetek, a vidéki városok üzemeinél 206 alkalmazottal a közvágóhidak, 195 alkalmazottal a téglagyárak, 137 alkalmazottal a fürdők, 121 alkalmazottal a mozgóképszínházak és 102 alkalmazottal a szeszfőzők foglalják el.

Ha csupán a tisztviselői létszám alakulását vizsgáljuk az üzemi szakmák szerint, azt látjuk, hogy úgy az ország összes városait, mint Budapestet tekintve, a legtöbben a villanyáramszolgáltató üzemeknél állanak alkalmazásban (az egész ország 3021 városi üzemi tisztviselőjéből 882, tehát több, mint $\frac{1}{4}$ rész, Budapest 2485 üzemi tisztviselőjéből 653). A tisztviselők számának nagysága szempontjából az ország összes városait, valamint külön Budapestet tekintve, a villamosművek után a helyi vasútak 501 tisztviselővel, azután a pénzügyintézetek 345, a gázművek 331, majd a vízművek 293 tisztviselővel következnek.

A városi üzemi alkalmazottak illetményviszonyairól később, az üzemi költségek tárgyalása alkalmával fogunk megemlékezni.

Vagyoniállapot, jövedelmek és költségek.

Az aktív vagyon.

Városi üzemünk aktív vagyonának, illetve főbb aktív vagyonalkatrészeinek az 1931. december 31-i állapot szerinti értékéről az idevonatkozólag bemutatott táblázat nyújt tájékoztatást.

A magyarországi városi üzemek és vállalatok aktív vagyona az 1931. év végén.

Üzemi szakcsoport	V a g y o n												Vagyon összesen
	Kézpénz	Értékpapírok	Üzemi		Üzemi gépek	Egyéb üzemi felszerelés	Feldolgozási anyagkészlet és árúk		követelések			Veszteég, mint egyenleg	
			Üzemi	Egyéb			Hosszulejárta	Közép- (1—3 éves) lejáratú	Számla (könyv és áru)	Egyéb rövidlejáratú			
			céla szolgáló ingatlanok és ezek tartozékai										
Élelmezés.													
Budapest	4,249.944	304.981	49,020.067	—	5,460.933	29,749.894	2,667.919	—	9.938	—	3,429.161	773.575	1.497
Tj. városok	100.586	14.926	5,167.109	27.840	5,772.361	12,883.719	610.476	—	—	65.827	1,059.078	535.907	297.617
Megyei városok ..	103.002	17.523	5,783.736	28.000	988.908	13,388.834	322.410	—	20.295	20.295	1,272.916	692.294	91.769
Összesen ...	4,453.532	337.430	59,970.912	55.840	12,232.202	59,022.447	3,600.805	9.938	86.122	86.122	5,761.155	2,001.776	390.883
Gáz és villany.													
Budapest	4,491.483	2,057.033	53,610.112	3,931.131	70,552.674	148,860.525	8,691.261	—	—	—	30,304.263	1,183.949	—
Tj. városok	262.953	24.806	2,945.229	—	9,738.540	9,128.948	1,368.678	1,130.448	674.557	674.557	3,816.985	1,124.294	31.952
Megyei városok ..	133.438	98.563	1,871.287	51.326	4,674.287	8,939.378	655.320	88.575	390.498	390.498	2,080.902	1,261.414	3.009
Összesen ...	4,887.874	2,180.402	58,426.628	3,982.457	84,865.501	168,828.851	10,715.269	1,219.023	1,065.055	1,065.055	36,202.170	3,573.647	34.961
Egyéb ipar.													
Budapest	3.934	—	253.711	—	2,022.030	200.844	441.565	—	—	—	73.379	411.875	—
Tj. városok	4.236	484	883.832	—	682.221	98.393	927.957	305.474	—	—	887.447	9.534	362.550
Megyei városok ..	9.394	419	808.224	50.564	8.212	93.439	326.496	—	—	—	155.205	243	7.957
Összesen ...	17.564	908	1,945.767	50.564	2,712.463	392.676	1,696.018	305.474	—	—	1,116.031	421.652	370.507
Bányászat.													
Budapest	3.444	—	14.136	17.938	32.694	29.209	24.624	38.821	—	—	78.752	1.750	—
Tj. városok	4.474	—	39.000	—	13.581	2.660	19.666	—	—	—	17.568	—	—
Megyei városok ..	—	—	27.483	—	—	800	400	—	—	—	—	—	565
Összesen ...	7.918	—	80.619	17.938	46.275	32.669	44.690	38.821	—	—	96.320	1.750	565
Kereskedelem.													
Budapest	21.437	—	—	—	—	739.095	—	—	—	—	291.063	381.200	—
Tj. városok	1.377	—	—	—	—	19.790	—	—	—	—	4.809	—	72
Megyei városok ..	6.907	—	—	—	—	40.436	70.547	—	—	—	43.375	400	7.805
Összesen ...	29.721	—	—	—	—	799.321	70.547	—	—	—	339.247	381.600	7.877
Pénzüntézet és zálogház.													
Budapest	5,158.879	5,486.271	3,188.852	3,635.976	80.000	194.634	—	40.158.102	—	—	—	104.148.564	—
Tj. városok	240.452	33.356	200.000	86.027	—	22.031	—	254.516	—	—	11.833	13.359.400	1.959
Megyei városok ..	103.208	65.418	285.092	24.600	—	11.680	—	288.612	1,474.729	1,474.729	23.213	11.413.506	25.390
Összesen ...	5,502.539	5,685.045	3,673.944	3,746.603	80.000	228.345	—	40,701.230	1,474.729	1,474.729	35.046	128,921.470	27.349
													162,051,278
													14,209,574
													13,715,448
													189,976,800

A magyarországi városi üzemek és vállalatok aktív vagyona az 1931. év végén. (Vége).

Üzemli szakmacsoport	V a g y o n											Vagyon összesen		
	Készpénz	Értékpapírok		Üzemli gépek		Egyéb üzemi fel- szerezés	Feldolgozási anyag- készlet és árúk		Hosszlejárta- tú	Közép- (1—3 éves) lejárta- tú	követelések		Veszteség, mint egyenleg	
		Üzemli	Egyéb	Egyéb rövid- lejárta- tú	Szám- la (könyv és árú)									
							céllra szolgáló ingatlanok és ezek tartozékai							
p e n g ö														
Közlekedés.														
Budapest	505.192	6.660.187	6.539.059	93.100	1.381.637	64.522.368	4.543.078	3.858.964	—	—	130.625	4.088.801	94.296.277	
Tj. városok	122.635	1.503	2.445.179	—	1.080.078	5.531.704	87.978	—	—	—	404.991	—	10.620.183	
Megyei városok ...	8	—	4.420	—	79.076	153.748	1.402	—	—	—	453	—	254.578	
Összesen ...	627.835	6.661.690	8.988.658	93.100	2.520.791	70.207.820	4.632.458	3.858.964	—	—	536.069	4.088.801	105.171.038	
Közegészségügy.														
Budapest	120.383	131.436	20.721.096	112.734	255.074	1.963.272	462.711	96.713	—	19.500	2.212.778	1.046.517	27.944.675	
Tj. városok	1.741	—	701.426	—	1.000	301.548	13.527	—	—	—	76.284	—	37.479	
Megyei városok ...	25.163	—	2.243.448	—	492.535	1.351.539	43.607	—	—	80	135.513	75.633	13.965	
Összesen ...	147.287	132.428	23.665.970	112.734	748.609	3.616.259	519.845	96.713	—	19.580	2.424.575	1.122.150	853.905	
Kultúra.														
Budapest	3.770	12.660	9.228.740	—	3.241	798.313	34.777	—	—	—	203.784	10.201	10.707.787	
Tj. városok	14.608	—	2.052.254	—	124.457	65.319	—	—	—	—	—	—	2.256.638	
Megyei városok ...	2.309	—	646.056	—	345.018	225.450	3.457	—	—	—	3.164	107.871	1.356.915	
Összesen ...	20.687	12.664	11.927.050	—	472.716	1.089.082	38.234	—	—	—	206.948	113.072	14.321.340	
Egyéb.														
Budapest	—	—	211.300	—	48.674	66.933	—	—	—	—	—	—	330.119	
Tj. városok	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Megyei városok ...	200	—	12.000	—	69.000	168.016	140.348	—	—	—	10.263	1.500	17.625	
Összesen ...	200	—	223.300	—	117.674	284.949	140.348	—	—	—	10.263	1.500	20.837	
Összes üzem.														
Budapest	14.558.466	14.652.568	142.787.073	7.790.879	79.836.957	247.125.087	16.885.935	44.152.600	19.500.36	723.825	112.045.432	192.737	719.752.059	
Tj. városok	753.062	75.075	14.434.029	113.867	17.392.238	28.054.112	3.028.282	1.700.376	740.384	6.278.995	15.033.125	1.697.744	89.301.289	
Megyei városok ...	383.629	182.919	11.681.746	154.490	6.657.036	24.373.320	1.563.987	377.187	1.885.602	3.725.004	13.552.861	207.142	64.744.923	
Összesen ...	15.695.157	14.910.562	168.902.848	8.059.236	103.886.231	299.552.519	21.458.204	46.230.163	2.645.488	49.727.824	140.632.418	5.087.623	873.798.271	

A táblázat összesített eredményei szerint városi üzemünk összes aktív vagyona 873·8 millió pengő, amiből 719·8 millió pengő a fővárosi, 89·3 millió pengő a törvényhatósági jogú városi, 64·7 millió pengő a megyei városi üzemek összes vagyoni aktívumainak értékösszege.

A fentemlített, valamint az alább ismertetendő aktív és passzív vagyonerőforrások lehettek az 1931. év végére vonatkozó vagyonszámlázati adatok, olyan esetekben pedig, amidőn ezek hiányoznak, arra az utolsó évre vonatkozó számlázati adatok alapján vétettek számba, amelyről ily adatok még rendelkezésre állanak. A statisztikai megrögzítésnél irányadó volt az az elv, hogy ezek magukba foglalják az üzemek céljait szolgáló összes vagyontárgyakat, az üzemek keletkezésével és működésével kapcsolatban felmerült és fennálló összes követeléseket és tartozásokat, akár az üzem, akár a városi háztartás ezeknek a jogi, vagy alaki számadója. A fennforgó nagy nehézségek miatt nem nyerhetett alkalmazást ez az elv a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság működésében reprezentálódó vagyonszámlázati adatainak összeállításánál. E vagyonnak arról a részéről, amelyet a főváros az üzemkezelés végett alakult részvénytársaságnak átadott, nincsenek elég megbízható számlázati értékek. A főváros 1931. évi zárszámadásában ez a vagyonszámlázati rész 168·5 millió pengő számlázati értékkel van kimutatva. A szóbanlevő értékösszeg, melynek megfelelő részletezése tekintetében leküzdhetetlen nehézségek mutatkoztak, nem tekinthető reálisnak egyrészt a megállapítás körülményei, másrészt a leírásoknak évek során át történt mellőzése miatt. A mondottakra való tekintettel az említett vagyonszámlázati táblázatunkban és az alábbiakban következő ismertetés mindazon részleteiben, ahol külön meg nem említjük, figyelmen kívül hagyatott, egyébként becslésszerűleg kerek 100 millió pengőre tesszük azt. Ezzel együtt a magyar városi üzemek összes aktív vagyona tehát 973·8 millió pengő, amiből a fővárosi üzemekre 819·8 millió pengő jut.

A magyar városok vagyonszámlázati igen tekintélyes részt képvisel az üzemi vagyonszámlázati. Összes városainknak egész bruttó vagyona, beleértve az üzemi aktív vagyonszámlázati (a BSzKRT által a fővárostól átvett vagyonszámlázati együtt), a hivatalos vagyonszámlázati kimutatások és üzemi statisztikánk alapján eszközölt számításunk szerint 2.893·8 millió pengő, ennek az összegnek 33·7%-a az üzemi vagyonszámlázati értékösszege. E két vagyonszámlázati állománynak egymáshoz való viszonya a fővároshoz, a törvényhatósági jogú és a megyei városok összesítésénél a következőképpen alakul:

Városi kategória	Összes városi vagyonszámlázati P	Összes üzemi	A városi üzemi vagyonszámlázati, a városi összes vagyonszámlázati %-ában
Budapest	1.987.772.097	819.752.059	41·2
Törvh. jogú városok	604.076.694	89.301.289	14·8
Megyei városok	301.983.288	64.744.923	21·4

2*

A fenti adatokban Budapest székesfőváros üzemekre és alapokra eső vagyonrészekén kívüli vagyonának, továbbá az összes többi városi bruttó vagyonoknak az értéke a m. kir. pénzügyminisztériumnak az »Önkormányzati testületek háztartási joga és statisztikája« c. kiadványában szereplő, az 1928. és 1929. évekre vonatkozó összegekkel van kimutatva, míg az üzemek vagyona a jelen ismertetés tárgyát képező üzemi statisztika 1931. évvégi eredményei alapján került kimutatásra. Kétségtelen, hogy a két forrás adatai az összefoglalásra nem teljesen alkalmasak, mert egyrészt különböző időpontokra vonatkoznak, másrészt valószínűleg divergáló elhatárolásokra és értékelésekre támaszkodnak. Nagyjából való tájékozódásra azonban a szóbanlevő eredmények mégis felhasználhatóknak látszanak.

Az üzemi aktív vagyonnak fent megadott összegei tekintetében figyelembe veendő, hogy ezekben a városi pénzintézetek aktív vagyontételei is bentfoglaltatnak, amelyek alapjában más beszámítás alá esnek, mint egyéb aktív üzemi vagyonok. A magyar városok 973-8 millió pengő összes aktív vagyonából 188-5 millió pengőt tesz a pénzintézetek mérleg szerinti összes aktívuma; az utóbbi összeg levonása után fennmaradó bruttó üzemi vagyon tehát 785-3 millió pengő.

Táblázatunk adatai felvilágosítást szolgáltatnak abban a tekintetben, hogy városi üzeink vagyoni aktívuma miképpen tagozódik az üzemi szakmák főbb csoportjai szerint. Érdekesnek látszik ezt a megoszlást a specializált üzemi szakmák szerint is figyelemmel kísérni. Az alábbiakban idevonatkozólag fogunk a fontosabb szempontokra kiterjeszkedő betekintést nyújtani.

A szóbanlevő vagyoni aktívák nagysága tekintetében 5 üzemi szakma emelkedik ki. Vezető helyen a villamosáramszolgáltató üzemek állanak, melyeknek összes aktív vagyona 266-8 millió pengő, tehát közel $\frac{1}{3}$ -a az összes városi üzemekre nézve fent kimutatott aktív vagyonnak. A villamosáramszolgáltató üzemek után, melyeknek ilyen viszonylatban való domináló helyzete megállapítható úgy Budapest székesfőváros, mint a törvényhatósági jogú és a megyei városok tekintetében, a pénzintézetek következnek 188-5 millió pengő aktívával. A Budapest székesfőváros tulajdonában levő pénzintézetek vagyonmérlegének összes aktívuma 162-1 millió pengőt tesz az 1931. december 31-i állapot szerint, a törvényhatósági jogú és a megyei városok által fenntartott pénzintézetek ugyanezen időre nézve 13-0, illetve 13-4 millió pengő végösszeget mutatnak ki évi mérlegük vagyonoldalán. A második helyet a pénzintézetek Budapest székesfőváros pénzvállalkozásai révén foglalják el; ha csupán a vidéki városokra nézve állapítjuk meg a sorrendet, a vízművek a pénzintézetek előtt állanak. A harmadik hely a helyi vasútat, a negyedik a gázműveket illeti meg, melyek vagyoni aktívumainak összege 178-4, illetve 107-4 millió pengő (a budapesti helyi

vasutaké a főváros által kezelésbe adott vagyonnal együtt 176·6, a budapesti gázgyáré 100·7 millió pengő). Országos viszonylatban az ötödik helyen következnek a vízművek 82·2 millió pengő aktív vagyoni végösszeggel; ennek az összegnek csaknem a fele a vidéki városok vízműveiben van képviselve.

Nézzük ezek után, hogy a magyar városi üzemek vagyoni aktívumainak végösszegében a fontosabb vagyontételek milyen aránnyal részesednek. Minthogy a pénzüntézetek mérlegeinek vagyondala más városi üzemek és vállalatok aktív vagyónállagától eltérőleg nagyrészt kölcsönkövetelésekből áll, célszerű lesz a szóbanlevő megoszlást úgy a pénzüntézeti vagyontételek figyelembevételével, mint e vagyontételek figyelembevétele nélkül megvizsgálni. Ennek megfelelően az alábbi adatok szolgálhatnak tájékozásul:

Vagyontételek	A vagyontétel értékösszegének aránya az aktív vagyon végösszegéhez %-ban	
	Pénzüntézetek	
	beszámításával ¹⁾	beszámítása nélkül ¹⁾
Készpénz	1·6	1·3
Értékpapír	1·5	1·2
Üzemi célra szolgáló ingatlanok	18·2	22·1
Egyéb célra szolgáló ingatlanok	0·8	0·6
Üzemi gépek	11·5	14·3
Egyéb üzemi felszerelések	39·4	48·8
Feldolgozási anyagkészlet és áruk	2·2	2·7
Hosszúlejáratú követelések	4·8	0·7
Középlejáratú követelések	0·3	0·1
Számlakövetelések	4·8	6·0
Egyéb rövidlejáratú követelések	14·4	1·6
Veszteség	0·5	0·6
Összesen	100·0	100·0

A városi üzemi aktívák legkimagaslóbb tétele e szerint — akár figyelembe vesszük a pénzüntézeteket, akár nem — a gépeken kívüli üzemi felszerelés, amelynek értéke, ha a pénzüntézeteket is beleértjük, egyharmadát, ellenkező esetben pedig közel felét teszi az üzemi aktív vagyonok teljes értékösszegének. Ez a nagy tétel főként a víz- és gázművek, a villamosáramszolgáltató üzemek vezetékeiben, a helyi közlekedési üzemek alépítményeiben, áramvezetékeiben és járműveiben van megtestesülve. Ezeknek 361·1 millió pengő értékéhez képest a többi városi — az üzemi gépeken kívüli — felszerelésének értéke aránylag elenyésző, az utóbbiak sorában a legnagyobb tételekként az autobusüzemek 7·9, a távolsági vasútak 4·2, a közvágóhidak 3·0, valamint a fürdők és szállók 3·2 millió pengő értékű felszerelését említhetjük.

A városi üzemi aktívák értékének, miként a fenti táblázatban olvasható arányszámok mutatják, körülbelül $\frac{1}{5}$, illetve a pénzüntézetek beszámítása

¹⁾ A főváros által a BSzKRT-nak kezelésbe adott vagyon becslésszerű összegének figyelembevételével.

nélkül körülbelül $\frac{1}{4}$ részét teszi az ingatlanok értéke. A 185-0 millió pengő összes városi üzemi ingatlanértékben az egyes specializált üzemi szakmák a következő nagyobb tételekkel vannak képviselve:

Villanyüzemek	41·5	millió P, ebből budapesti üzemek	37·3	millió P
Vásárcsarnokok	26·6	« « « « «	25·8	« «
Fürdők és szállók.....	23·3	« « « « «	20·4	« «
Közüágóhidak	22·4	« « « « «	16·1	« «
Gázművek	20·9	« « « « «	20·2	« «
Vízművek	9·3	« « « « «	5·7	« «
Helyi vasút (a BSzKRT üzembér- leti ingatlanaival együtt)	8·4	« « « « «	8·3	« «
Pénzüntézetek	7·4	« « « « «	6·8	« «
Autobuszüzem	5·6	« « « « «	5·6	« «
Vigadók	5·1	« « « « «	5·1	« «
Állatkert	4·2	« « « « «	4·2	« «
Távolsági vasút	2·3	« « « « «	—	« «
Színház	2·1	« « « « «	—	« «
Téglagyár	1·5	« « « « «	—	« «

Mindezekből az adatokból látható, hogy a városi üzemi ingatlanvagyonban igen nagy részt foglalnak le a vezető villanyüzemek és a tekintélyes helyet elfoglaló gázművek mellett egyes közegészségügyi érdekeket szolgáló üzemek (vásárcsarnokok, vágóhidak, fürdők, vízművek) ingatlanai. Nem üzemi célokra szolgáló ingatlanokkal nagyobb értéktételben Budapest székesfőváros pénzüntézetei és elektromos üze me rendelkeznek.

Az üzemi gépek értékének 111·9 millió pengő végösszegéből 83·2 millió pengő, vagyis 74·3% a villamosáramszolgáltató üzemek (ebből 70·6 millió pengő a fővárosi elektromos üzem), 9·4 millió pengő, tehát 8·4% a vízművek (ebből 4·4 millió pengő a fővárosi vízművek), 8·3 millió pengő, tehát 7·4% a helyi vasutak (ebből 8·0 millió pengő a fővárosi helyi vasutak) gépeire esik. Ezekután a városi üzemi gépvagyon értékében a nyomdai gépek szolgáltatják a legnagyobb tételt, 2·1 millió pengőt, vagyis 1·9%-ot tevő összeggel, melyből 1·6 millió pengő a Budapest székesfővárosi nyomdaüzem gépeinek az értéke.

Az üzemi anyagkészletnek és áruknak 21·5 millió pengő együttes értékében körülbelül $\frac{4}{5}$ rész az anyagok, $\frac{1}{5}$ rész az áruk értéke. Az anyagészlet túlnyomó részben a gáz- és villanyművek, a helyi vasutak és a vízművek üzemi anyagaiból áll. Az árukészlet legnagyobb tételei a fővárosi élelmiszerüzemben és a gázművekben, továbbá a vidéki városok téglagyáraiban levő értékekből adódnak.

A városi üzemi értékpapírvagyonnak igen jelentékeny része — 14·9 millió pengő összes ilyen vagyonból 5·6 millió pengő — természetesen a városi pénzüvállalkozások birtokában van. Még valamivel nagyobb összegű azonban a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság értékpapírtárcájának értéke, amely 6·7 millió pengőt tesz. Ezenkívül a székesfővárosi gáz- és villanyművek vagyonmérlegében találunk tekintélyesebb — együtt 2·2 millió pengő — összegű értékpapírállományt.

Nagyobb összegűnek mondható hosszú- és középlejáratú követelést a pénzügyintézeteken kívül a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság és egyes vidéki villanyművek mutatnak ki. Az utóbb említett üzemek többnyire saját városaikkal szemben jutottak ilyen követeléshez, tehát némely város pénzügyi gondjain villamosüzeme hitelnyújtással is segített.

Számlakövetelésekben, amint a táblázatból látjuk, igen nagy összeget, 46·7 millió pengőt tartottak nyilván az 1931. év végén városi üzeink. Ebből körülbelül $\frac{2}{3}$ rész a villamosáramszolgáltató üzemeknek, elsősorban Budapest székesfőváros elektromos üzemének a követelése, amely magában 24·3 millió pengő. Erős tételnek mondható a gázműveknek 6·5 millió pengőre menő, néhány százezer pengő kivételével a főváros gázműveinél nyilván tartott számlakövetelése. A vidéki városok üzei között a vízműveknek voltak felvételünk idején a legnagyobb összegű és pedig együtt 2·2 millió pengőre rúgó ilyen követelései. A hátralékos vízdíjak különösen azoknál a vízműveknél nagyok, amelyek újabb létesítmények, amelyeknél tehát a nagy amortizációs terhek miatt a vízfogyasztó lakosság általános teljesítőképességét meghaladó díjszabás van érvényben. Ilyen esetekben a vízdíjhátralékok nagy összegei az egész városi háztartás menetét megzavaró tüneteket vonhatnak s tudomásunk szerint néhányszor vontak is maguk után.

Ami az üzemeknek az áruszámlaköveteléseken kívüli rövidlejáratú követeléseit illeti, ezeknek a városi pénzügyintézetek ilyen természetű követelésein kívüli 12·8 millió pengő összegére nézve a táblázatban foglaltak kiegészítéseképpen a következő részletek látszanak említésre méltóknak: a vízműveknél 1·8 millió pengő ilyen követelés volt, mely nagyrészt a városi háztartásokkal és a Speyer-kölcson letétszámlával szemben állott fenn. A gázművek efféle követelései 1·4, a villanyműveké 2·2 millió pengőre rúgtak és ugyancsak főként városi tartozások ellentételét képezték. A fővárosi gyógyszerüzem 1·0 millió pengő hasonló követelése egy társüzemnek adott kölcsönből származik. A budapesti helyi vasutaknak 4·1 millió pengő rövidlejáratú követelésük van azon a címen, hogy pénzügyintézeteknél betéteket helyeztek el és alkalmazottaiknak előlegeket folyósítottak.

A vagyontételekről eddig mondottakban rendszerint csak felszínesen érintettük azokat a részleteket, amelyek a városi pénzügyintézetekre vonatkoznak. Ennek legfőbb oka, hogy üzemi statisztikánk rendszere nem mondható alkalmasnak a pénzügyintézeti aktívák állásának kellő megvilágítására. Módunkban van azonban az utóbbi vonatkozásban is kielégítő képet nyújtani a Központi Statisztikai Hivatalnak állandó hitelintézeti statisztikai adatgyűjtéséből merített adatok alapján. Ezek az adatok csupán annyiban mondhatók hiányosaknak, hogy a Budapest Székesfővárosi Vásárpénztár Rt.-ra nem terjeszkednek ki annak következtében, hogy ez az intézet az 1931. évről eddig nem készített mérleget.

A magyarországi városok által fenntartott pénzüzetek 1931. évi összesített mérlegének vagyondala.

Mérlegtételek	Budapest	Thj. városok pénzüzeteinél	Megyei városok pengőösszegben	Összes városok
Készpénz	1,808.875	204.204	100.398	2,113.477
Valuták.....	65.837	—	836	66.673
Követelés a Nemzeti Banknál, a Postatakarékpénztárnál és a Gíró- és Pénztáregyletnél	3,139.098	142.835	33.582	3,315.515
Más pénzüzeteknél elhelyezett tőkék	3,197.754	9.187	24.607	3,231.548
Értékpapírok (az alapok értékpapírjain kívül)	4,312.555	30.857	65.418	4,408.830
Alapok és alapítványok értékpapírjai.	1,039.884	2.500	—	1,042.384
Váltók (a viszontleszámított váltókkal együtt).....	52.962.901	10,992.860	11,444.743	75,400.504
Külföldi váltók (devizák)	6.377	—	—	6.377

Folyószámlás követelések:

1. értékpapírfedezettel	1,095.424	18.031	13.008	1,126.463
2. jelzálogfedezettel	1,414.624	442.191	153.394	2,010.209
3. különféle fedezettel	6,640.572	374.820	181.964	7,197.356
4. fedezet nélkül.....	13,700.821	28.033	425.002	14,153.856

Jelzálogos kölcsönök:

1. készpénz	4,106.266	—	43.508	4,149.774
2. záloglevelekben	23,911.405	—	—	23,911.405
Törvényhatósági és községi kölcsönök	—	—	30.000	30.000
Kölcsönök kötelezvényekre kezesség mellett	—	—	2.445	2.445
Berendezés	315.975	200	11.480	327.655
Ingatlanok	5,286.646	286.027	309.692	5,882.365
Óvadékok és letétek	—	168.769	45.110	213.879
Szavatosság	286.697	—	576.590	863.287
Előre fizett kamatok	44.794	55.276	55.782	155.852
Be nem folyt kamatok ...	395.594	—	—	395.594

Elismert vállalati nyugdíjpénztár értékei:

1. Értékpapírok	397.883	—	—	397.883
2. Egyéb (nem ingatlan)	894.201	—	—	894.201
Egyéb követelések és átmeneti tételtek	122.426	420.628	851	543.905
Folyó évi veszteség	—	—	13.561	13.561
Összesen.....	125,146.609	13,176.418	13,531.971	151,854.998

A vidéki városok pénzvállalkozásainál, amint az idevonatkozólag bemutatott táblázat adatai mutatják, az aktívák túlnyomó részben váltókból állanak, amelyek mellett még a folyószámlás követelések mondhatók valamennyire számottevőknek. Budapest kommunális hitelüzleti tevékenységének aktívában a 42·3%-os váltóállomány mellett a jelzálogállomány is jelentékeny, amely utóbbi 22·4%-ot tesz. A főváros által fenntartott pénzüzeteknél figyelemre méltó összegű ingatlan- és értékpapíráktívákat

találunk, a vidéki városok által fenntartott intézeteknél ellenben az ingatlan-vagyon tétele viszonylag is kisebb jelentőségű, az értékpapírtárca tétele pedig jelentéktelennek mondható.

A passzívák.

A magyarországi városi üzemek passzív vagyontételeinek alakulását a városok közjogi jellege és az üzemi szakmák főbb csoportjai szerinti részletezéssel idevonatkozó táblázatunk mutatja. (Lásd a következő oldalon.)

A táblázat adataiból megállapíthatóan az üzemekben fekvő 873·8 millió pengő tőkét 542·5 millió pengő tartozás terheli, tehát a megterhelés aránya 62·1%. Ha a főváros által a BSzKRt-nak üzemkezelésbe adott vagyont a mérleg szerinti 300 millió korona részvénytőkeösszeg helyett 100 millió pengővel számítjuk, a terhek aránya az összes tőkéhez 55·7%.

Az üzemi tartozásoknak 542·5 millió pengő összegét még növelni kellene, ha szigorúan alkalmazást nyerne az a lehetőség szerint különben szem előtt tartott elv, hogy minden olyan költség, melyet a városi háztartás az üzem létesítésével, illetőleg megszerzésével és működésével kapcsolatban viselt és amelyet az üzem a városi háztartásnak meg nem térített, üzemi adósságnak tekintendő. A közigazgatás keretében működő önálló vagyonkezeléssel nem bíró egyes üzemek, mint a vásárcsarnokok, vágóhidak, színházak, vigadók, állatkert, ilyen adósságai — a megállapításukkal járó nehézségek miatt — nem kerültek kimutatásra. Másrésről azonban, ha a tartozások összegét az aktív vagyonértékhez viszonyítjuk, figyelembe kell venni, hogy a vagyontárgyak értékének megállapítása általában igen óvatosan történt és ha a jövedelmi viszonyokkal vetjük egybe a tartozásokat, kedvezőbb képet kapunk, mint a saját és idegen tőkék párhuzamba állítása esetén.

Az aktív vagyonérték és a tartozások összege közötti arányra vonatkozó kép tisztultabb beállítása végett célszerű lesz, ha ebben a vonatkozásban a pénzüintézetek kikapcsolásával is felállítjuk a mérleget. Ilyképen 785·3 millió pengő összes tőkével szemben 377·3 millió pengő tartozás áll, a terhek aránya tehát az összes tőkéhez viszonyítva 48·0%. Ezen az alapon számítva Budapest székesfőváros üzeimei 48·3%-os, a törvényhatósági jogú városok üzeimei 46·3%-os, a megyei városok üzeimei pedig 47·2%-os arányban vannak egész aktív vagyonukhoz képest adóssággal terhelve. A vidéki városi üzemek tartozásai elenyésző kivétellel háború utáni eredetűek, Budapest üzeleinek a tartozásaiban azonban jelentékeny az a tétel, amely idegen valutákban a háború előtt keletkezett.

A pénzüintézetek figyelembevételével nélkül mutatkozó 377·3 millió pengő összes üzemi tartozásból 301·4 millió pengő, vagyis 79·9% a hosszú és 75·9 millió pengő, tehát 20·1% a rövidlejáratú tartozás. Budapest székesfőváros pénzüintézeteken kívüli üzeleinek 317·8 millió pengő összes tartozá-

A magyarországi városok üzeleinek és vállalatainak passzív vagyontételei az 1931. év végén.

Üzemi szakmacsoport	Üzemi (részvény) tőke	Hosszú- lejáratú	Közép- (1—3 éves) lejáratú	Számla (áru és könyv)	Más rövid- lejáratú	Nyereség, mint egyenleg	Teher összesen
t a r t o z á s o k p e n g ő b e n							
<i>Élelmezés.</i>							
Budapest	70,867.466	16,981.465	1,762.056	3,106.910	1,052.617	1,887.457	95,657.971
Tj. városok	14,949.588	9,006.659	739.817	754.670	664.590	430.060	26,545.384
Megyei városok ...	11,005.923	9,072.626	674.367	741.258	1,061.686	153.827	22,709.687
Összesen ...	96,822.977	35,060.750	3,176.240	4,602.838	2,778.893	2,471.344	144,913.042
<i>Gáz és villany.</i>							
Budapest	127,441.210	156,113.684	13,916.246	16,024.776	2,370.884	7,815.651	323,682.451
Tj. városok	15,921.403	8,691.588	960.971	2,289.768	1,456.133	931.517	30,251.380
Megyei városok ...	11,185.554	5,093.540	542.532	2,151.235	645.379	629.757	20,247.997
Összesen ...	154,548.167	169,898.812	15,419.749	20,465.779	4,472.396	9,376.925	374,181.828
<i>Egyéb ipar.</i>							
Budapest	2,735.903	—	—	130.065	—	541.370	3,407.338
Tj. városok	1,353.533	1,625.488	650.053	236.538	289.192	7.324	4,162.128
Megyei városok ...	1,112.547	87.260	27.039	52.612	171.034	9.661	1,460.153
Összesen ...	5,201.983	1,712.748	677.092	419.215	460.228	558.355	9,029.619
<i>Bányászat.</i>							
Budapest	100.000	86.746	—	43.188	5.400	6.034	241.368
Tj. városok	76.522	—	—	10.520	—	9.907	96.949
Megyei városok ...	29.248	—	—	—	—	—	29.248
Összesen ...	205.770	86.746	—	53.708	5.400	15.941	367.585
<i>Kereskedelem.</i>							
Budapest	739.095	470.000	—	37.822	—	185.878	1,432.795
Tj. városok	19.644	—	—	3.955	—	2.449	26.048
Megyei városok ...	61.192	8.000	—	63.933	28.713	7.632	169.470
Összesen ...	819.931	478.000	—	105.710	28.713	195.959	1,628.313
<i>Pénzüntézet és zálogház.</i>							
Budapest	18,529.249	35,263.367	—	96,960.618	10,843.523	454.521	162,051.278
Tj. városok	3,477.071	—	176.686	310.000	10,002.072	243.745	14,209.574
Megyei városok ...	1,075.178	480.000	1,059.938	154.457	10,791.113	154.762	13,715.448
Összesen ...	23,081.498	35,743.367	1,236.624	97,425.075	31,636.708	853.028	189,976.300
<i>Közlekedés.</i>							
Budapest	13,821.192	64,052.493	5,754.299	1,493.567	8,991.755	182.971	94,296.277
Tj. városok	4,107.080	4,591.837	304.040	1,261.684	355.279	263	10,620.183
Megyei városok ...	141.023	46.276	—	5.576	59.933	1.770	254.578
Összesen ...	18,069.295	68,690.606	6,058.339	2,760.827	9,406.967	185.004	105,171.038
<i>Közegészségügy.</i>							
Budapest	2,443.570	22,106.420	—	2,157.234	1,096.141	141.310	27,944.675
Tj. városok	517.286	468.359	—	5.576	127.976	13.808	1,133.005
Megyei városok ...	1,972.516	2,143.000	5.058	93.767	129.514	38.620	4,382.475
Összesen ...	4,933.372	24,717.779	5.058	2,256.577	1,353.631	193.738	33,460.155
<i>Kultúra.</i>							
Budapest	10,639.329	—	—	—	68.458	—	10,707.787
Tj. városok	2,118.203	80.000	—	970	49.409	8.056	2,256.638
Megyei városok ...	629.010	391.986	—	34.452	281.706	19.761	1,356.915
Összesen ...	13,386.542	471.986	—	35.422	399.573	27.817	14,321.340
<i>Egyéb.</i>							
Budapest	330.119	—	—	—	—	—	330.119
Tj. városok	—	—	—	—	—	—	—
Megyei városok ...	37.000	—	—	110.516	248.789	22.647	418.952
Összesen ...	367.119	—	—	110.516	248.789	22.647	749.071
<i>szes üzem.</i>							
Budapest	247,647.133	295,074.175	21,432.601	119,954.180	24,428.778	11,215.192	719,752.059
Tj. városok	42,540.330	24,463.931	2,831.567	4,873.681	12,944.651	1,647.129	89,301.289
Megyei városok ...	27,249.191	17,322.688	2,308.934	3,407.806	13,417.867	1,038.437	64,744.923
Összesen ...	317,436.654	336,860.794	26,573.102	128,235.667	50,791.396	13,900.758	873,798.271

sából 259·8 millió pengő (81·7%) jut a hosszú és 58·0 millió pengő (18·3%) a rövidlejáratú tartozásokra. A törvényhatósági jogú városi üzemeknek és nem pénzintézet jellegű vállalatoknak 35·3 millió pengő összes tartozásában 24·5 millió pengővel, tehát 69·4%-kal van képviselve a hosszú, 10·8 millió pengővel, vagyis 30·6%-kal a rövidlejáratú adósság. A megyei városi üzemek 24·2 millió pengő összes tartozásában a hosszúlejáratú tartozás 17·1, a rövidlejáratú adósság 7·1 millió pengő. Amint ezekből az adatokból láthatjuk, városi üzeink általában, de különösen a vidéki városi üzemek nagymértékben vannak rövidlejáratú adósságokkal terhelve. Itt is, mint a gazdasági élet számos más területén, tapasztalható az a jelenség, hogy attól az időtől kezdve, amikor világszerte a tőke nagy tartózkodást kezdett mutatni a hosszúlejáratú elhelyezkedéssel szemben, rövidlejáratú hitelek vétettek igénybe oly célokra is, melyek természetének a hosszúlejáratú hitel felel meg.

Ha a tartozások alakulását a specializált üzemi szakmák szerint nézzük, a legnagyobb tételt a villamosáramszolgáltató üzemeknél találjuk. Ezekre a 266·8 millió pengő összes tőkeértékkel bíró üzemekre 142·8 millió pengő adósságteher nehezedik. A fővárosnak 223·0 millió pengő tőke értékű elektromos üze 123·6 millió pengő tartozási terhet visel, tehát az utóbbi esetben a tartozás, amely még tekintélyes részben a háború előtti megváltás tranzakciója folytán merült fel és körülbelül $\frac{4}{5}$ részig hosszúlejáratú, meghaladja az aktív üzemi vagyon összértékének felét. A vidéki városi elektromos üzemeknek adósságterhe az összes tőkeértékhez viszonyítva átlagosan valamivel kisebb, de ez is közel jár az 50%-hoz, a 43·8 millió pengő összes tőkeérték mellett ugyanis 11·9 millió pengő hosszúlejáratú, 1·4 millió pengő közép és 6·0 millió pengő rövidlejáratú tartozás állapítható meg. Még nagyobb az aktív vagyonértékhez viszonyítottan az adósságteher aránya a gázműveknél, ahol 107·4 millió pengő összes tőkében 67·4 millió pengő a tartozás. A tartozásnak ily nagy aránya a fővárosi gázgyár adósságai terhe folytán adódik, a vidéki városok gázgyarai aránylag jóval kisebb tartozási terhet viselnek. Az adósságokkal erősebben megterhelt üzemek közé tartoznak a vízművek is, amelyeknek 82·2 millió pengő összes tőkeértékét 31·8 millió pengő hosszúlejáratú, 1·2 millió pengő középlejáratú és 3·5 millió pengő rövidlejáratú adósság nyomja. A vidéki, különösen a kisebb városok vízművei viszonylag nagyobb terhet mutatnak ki, mint a fővárosi vízmű. A vidéki városokban úgy látszik gyakrabban előfordult az az eset, hogy a vízmű újabban történt létesítésének költségei az e célra felvett és a célnak megfelelő hosszúlejáratú kölcsönökből nem nyertek fedezetet és a költségek egy részét azután függő kölcsönökből kellett fedezni. Nyilvánvaló, hogy a vidéki városi vízműveknek valószínűleg főképen ily okból mutatkozó 3·8 millió pengő összes rövid- és középlejáratú tartozása az üzemek pénzügyi egyensúlyának biztosításánál több esetben zavarokat idézett elő. Az újabb

időkben létesített vidéki városi vízművek pénzügyi egyensúlya tekintetében aggasztó irányban működött közre a közelmúlt évek alatti hitelek terén dívó magas kamatláb is, melynek következtében a vízfogyasztó lakosság, illetőleg a háztulajdonosérdekeltség teherviselőképességére nézve erős megpróbáltatást jelentő magas vízdíjakat kellett megállapítani abból a célból, hogy ezekből a díjakból az üzemi tőke szolgáltatának költsége fedezhető legyen. Annak a pénzügyi gesztiónak a megítélésénél, amely az előbb említett súlyos helyzettel szembe került, mindenesetre figyelembe kell venni, hogy a beruházásoknak a háborús évek alatti kényszerszünete után a finansziális kérdésekben támasztható aggályok miatt alig lehetett a vízművek megalkotását sokáig halogatni oly helyeken, ahol a városiasodás és kultúrfejlődés már régebben megkövetelte a szóbanlevő létesítményeket.

A lakosság élelmi ellátásával foglalkozó olyan üzemi szakmák sorában, amelyek saját tőkeerejükhöz képest számottevően vannak tartozásokkal megterhelve, Budapest székesfőváros élelmiszer- és ásványvízüzeme, valamint a vidéki városok szeszfőzdéi említendők. A szeszfőzők tartozásai abszolút összegükben nem mondhatók nagyoknak, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy több üzem részesedik bennük s így nem lehet szó arról, hogy ezek bármely esetben az érdekelt városok háztartásaira nézve komolyabb nehézségeket teremthetnének. A fővárosi élelmiszer- és ásványüzemnél a tartozásokkal szemben megfelelő likvid követelések állanak. Az ipari üzemeket tekintve, érdemlegesnek mondható a törvényhatósági jogú városok téglagyárainak és nyomdáinak az eladósodása. A mai viszonyok mellett nem látszik egészen biztosítotttnak, hogy az érdekelt üzemek a fedezetet saját erejükből az egész vonalon megtalálják a kérdéses tartozásokra, amelyek a törvényhatósági jogú városok 3 téglagyáránál együtt 1-5 millió pengőt, e városok 3 nyomdájánál 1-2 millió pengőt tesznek. Hasonló véleményt kell táplálnunk Budapest székesfőváros szénbányájának a tartozásait illetően. A befektetett tőkéhez képest igen nagy tételt jelent a tartozások összege a törvényhatósági jogú városok távolsági vasutainál.

Budapest székesfőváros autobuszüzeménél pedig az egész aktív vagyont teljesen ellensúlyozza a tartozás. A távolsági vasutaknak az egész tőkeerő több, mint $\frac{2}{3}$ -áig rúgó, 5-8 millió pengő összegű tartozásában a túlnyomórész hosszúlejárátú. A budapesti helyi vasutak tartozásai a tiszta jövedelem figyelembevételével nem mondhatók nyomasztóknak. A nyomasztó terhek benyomását keltik ellenben a fővárosi autobuszüzem által kimutatott adósságtételek. Az általános vagyoni állapottal egybevetve nyomasztóknak látszanak általában azok a terhek is, melyek Budapest főváros fürdőire és szállóira, valamint a megyei városok szálló-fürdőire nehezednek.

Abból a szempontból, hogy az üzemi gazdálkodás rentabilitásáról helyes ítéletet lehessen mondani és ebben az irányban a kellő ösztönzés

érvényesüljön, indokoltnak kell mondanunk azt az elvet, hogy az üzemek számadása megterheltebbé mindazokkal az értékekkel, melyeket a városi háztartás az üzemeknek juttatott. Figyelemmel kell azonban lenni arra, hogy azok az üzemek, amelyek jelentékenyebb monopolisztikus haszonvételeket nem élveznek, az ilyen megterhelés folytán ugyanolyan nehéz helyzetbe állanak szemben, mint mindazok a gazdasági alanyok, amelyek minden saját tőke nélkül, kizárólag kölcsönökből fognak nagyobb vállalkozáshoz. Az ilyen vállalatok a gazdasági élet depressziós hullámmozgásainál gyorsan nehéz pénzügyi helyzetbe kerülnek. A városi fürdők, szállók és hasonló városi üzemek adósságterheit főként azért mondhatjuk nyomasztóknak, mert ezek az alapításukkal és fenntartásukkal előállított összes költségekkel meg vannak terhelve. Elhibázottnak kell tekintenünk ennél fogva azt az elgondolást, amely azzal a számítással létesít tisztán kölcsönökből efféle üzemet, hogy ezek a kölcsönszolgálattal járó kiadásokat mindenkor saját üzemi bevételeikből fogják fedezni. Épen úgy az üzemek nyomasztó eladósodásához vezetőnek kell nyilvánítanunk azt az eljárást, amely az üzemek üzleti feleslegeit oly mértékben veszi igénybe a városi háztartás céljaira, hogy megakadályozza az elkerülhetetlen beruházásokhoz szükséges tőkék legalább egy részének a feleslegekből való összegyűjtését s ily módon az üzemeket arra kényszeríti, hogy beruházásaikat az egész vonalon állandóan kölcsönökből eszközöljék.

A városok pénzügyintézeteinek teherterheléseit illetőleg a Központi Statisztikai Hivatal pénzügyintézet statisztikája alapján az 1931 december 31-i állapot szerint az alábbi adatok nyújtanak tájékoztatást:

Tehertételek	Budapest székesfőváros	A t.j. városok pénzügyintézeteinél	A megyei városok összeg P-ben	Az összes városok
Részcéltőke	12,400.000	2,380.000	710.000	15,490.000
Tőketartalék	—	55.800	104.218	160.018
Rendes tartalék	734.556	370.012	216.078	1,320.646
Egyéb tartalék	255.449	—	—	255.449
Hiteltulajdonosok biztosítéki és tartalékalapja	340.369	—	—	340.369
Nyugdíjtartalék	—	40.000	—	40.000
Elismert vállalati nyugdíjpénztár ..	1,292,084	—	—	1,292,084
Nyugdíjalap	83.417	101.544	60.000	244.961
Takarékbetétek	18,301.068	2,418.758	4,338.463	25,058.289
Viszontleszámitott váltók	9,859.151	5,964.192	6,128.612	21,951.955
Záloglevelek	19,038.454	—	—	19,038.454
Folyószámlás tartozások fedezettel ..	—	—	211.075	211.075
Folyószámlás tartozások fedezet nélkül	3,345.569	—	439.742	3,785.311
Folyószámlabetétek	57,071.197	1,341.994	308.305	58,721.496
Fel nem vett osztalék	7.453	—	—	7.453
Hátralékos adók és kincstári illetékek	127.280	5.395	2.153	134.828
Óvadékok és letétek	—	168.769	50.002	218.771
Kölcsönökért vállalt szavatosság ...	286.697	—	576.590	863.287
Előre befolyt kamatok	1,372.081	105.560	230.891	1,708.532
Egyéb tartozások és átmeneti tételek	35.316	513	1.080	36.909
Nyerességáthozat az előző évről	2.498	8.167	—	10.665
Folyó évi nyereség	593.970	215.714	154.762	964.446
Összesen	125,146.609	13,176.418	13,531.971	151,854.998

A pénzügyi mérlegek passzív oldalának vizsgálatánál rendszerint kidomborodik az a szempont, hogy megvan-e a megfelelő arány a saját és az idegen tőkék összegei között. Ennek az arálynak az alakulása tekintetében minden esetre más megítélés alá esnek a városok és egyéb községek erkölcsi vagy anyagi garanciája mögött álló pénzügyi intézetek, mint a többi ilyen vállalkozások. Mindamellett a városi pénzügyi intézetekre nézve is mérvadóknak kell mondanunk azt a feladatot, hogy igyekezzenek a saját tőkéket kielégítő arányban tartani az idegen tőkékkel. Ebben a tekintetben a törvényhatósági jogú városok által fenntartott pénzügyi intézeteknél a helyzet igen kedvező, amennyiben itt a saját tőkék az összes tőkéknek 21·6%-át teszik. A megyei városok által fenntartott intézeteknél a saját tőkék aránya az összes tőkékhez mindössze 7·6%. A fővárosi községi jellegű pénzügyi intézetek összes tőkéiből a saját tőke 10·7%, a mi körülbelül megfelel az ország összes pénzügyi intézeteinél megállapítható átlagos arálynak.

Amint a városi tulajdonban lévő pénzügyi intézetek mérlegeinek összesített tehertételeit tartalmazó táblázat adatai mutatják, a tőkeszerzésnek egészen más alakjai bírnak jelentőséggel a főváros kezén levő, mint a vidéki városok által vezetett intézeteknél. A fővárosi intézeteknél ugyanis a 111·2 millió pengő összes idegen tőkében a legnagyobb tétel 57·1 millió pengő összegével a folyószámlabetét, mely után körülbelül egyenlő — 19·0, illetve 18·3 millió pengő összegű — állománnyal a záloglevél és a takarékbetét emelkedik ki.

A vidéki városok intézeteinél az idegen tőkék állományában a legnagyobb összeggel a váltóviszontleszámítolási állomány szerepel, ezután következik — a megyei városoknál aránylag nagyobb tételekben — a takarékbetétek állománya, a törvényhatósági jogú városok intézeteinél még a folyószámlabetétállomány mutat kimagaslóbb összeget. Általában a tehertételek adataiban nem jelentkeznek komolyabb aggályt keltő tünetek annak az elvnek a szempontjából, hogy a városok pénzügyi tevékenysége lehetőleg korlátozott keretek között maradjon olyképen, hogy főképen a szerényebb jövedelmezőséggel beérő biztosabb befektetést kereső tőkék összegyűjtésére és gyümölcsöztetésére szorítkozzék.

Az üzleti eredmények.

A bevételek.

Az 1931. évi bevételeknek az üzemi szakmák főbb csoportjai és a városok községi jellege szerinti alakulásáról táblázatos összeállításunk nyújt tájékoztatást.

A magyarországi városok üzemeinek 1931. évi bevételei.

J ö v e d e l m e k												
Rendes		Külön- leges	Az érdekelt közhatósági háztartás		Ingatlan	Érték- papír	Egyéb üzemi célokat nem szolgáló vagyontól		Társas vállalkozásokból	Másoknak átengedett	Egyéb- bevételek	Jövedelmek összesen
üzemszolgáltatásokból			rendes	rend- kívüli	p e n g ő							
			horzójárulásokból									
<i>Élelmézés.</i>												
Budapest	39,517,004	995,432	—	—	161,330	1,390	131,844	—	—	—	1,153,978	41,960,978
Tj. városok	3,947,388	189,992	165,721	32,235	4,135	—	—	—	—	720	191,008	4,530,479
Megyei városok	4,108,868	124,556	143,921	91,547	8,669	52	1,339	—	—	—	67,425	4,547,097
Összesen	47,573,260	1,309,980	309,642	123,782	174,134	1,442	133,183	—	—	720	1,412,411	51,038,554
<i>Gáz és villany</i>												
Budapest	75,144,587	2,053,290	—	—	256,836	—	526,085	—	—	—	125,239	78,106,037
Tj. városok	10,479,258	377,528	—	—	5,061	—	37,037	—	—	—	329,673	11,228,557
Megyei városok	6,935,542	180,784	7,460	—	2,031	1,200	43,140	—	—	—	111,881	7,282,038
Összesen	92,559,387	2,611,602	7,460	—	263,928	1,200	606,262	—	—	—	566,793	96,616,632
<i>Egyéb ipar.</i>												
Budapest	4,414,801	44,637	—	—	2,454	14,449	—	—	—	—	102,787	4,579,128
Tj. városok	778,115	956	—	170	834	512	—	—	—	—	130	780,717
Megyei városok	300,101	—	—	—	7,553	146	—	—	—	—	13,696	321,496
Összesen	5,493,017	45,593	—	170	10,841	15,107	—	—	—	—	116,613	5,681,341
<i>Bányászat.</i>												
Budapest	389,846	25,740	—	—	1,326	—	—	—	—	—	2,902	419,814
Tj. városok	116,591	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,374	117,965
Megyei városok	20,470	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20,470
Összesen	526,907	25,740	—	—	1,326	—	—	—	—	—	4,276	558,249
<i>Kereskedelem.</i>												
Budapest	910,744	—	—	—	—	—	35,324	—	—	—	1,131	946,068
Tj. városok	17,378	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2,390	18,509
Megyei városok	95,858	—	—	—	—	—	391	—	—	—	2,390	98,639
Összesen	1,023,960	—	—	—	—	—	391	35,324	—	—	3,521	1,063,316
<i>Pénzügyintézet és zálogház.</i>												
Budapest	6,379,431	365,203	—	—	274,907	24,854	—	—	—	—	103,200	7,147,595
Tj. városok	1,357,706	4,452	—	—	10,717	—	—	—	—	—	39,660	1,412,535
Megyei városok	1,417,147	—	—	—	22,037	4,646	—	—	—	—	1,014	1,444,844
Összesen	9,154,284	369,655	—	—	307,681	29,500	—	—	—	—	143,874	10,004,074

A bruttó bevételeknek a táblázat szerinti 242·0 millió pengő végösszege mutatja a városi üzemek nagy gazdasági jelentőségét. Az üzemi bevételek — a városok összeségét tekintve — nem maradnak mögöttes a városi igazgatás összes egyéb bevételeinek s az állami üzemi, valamint az egyéb állami bevételekhez viszonyítva is igen jelentősnek mondhatók. A főváros üzemeinek és vállalatainak 206·2 millió pengő összegű bevételi eredménye nagyobb, mint a városi igazgatás egyéb bevételeinek összege; a törvényhatósági jogú városokban körülbelül a kétharmada, a megyei városokban egyharmada az üzemi bevétel a város különböző természetű összes bevételeinek.

A rendes üzemi tevékenységből származó 228·3 millió pengő bevétel alakulását a specializált üzemi szakmák szerint nézve, azt látjuk, hogy országos viszonylatban a legnagyobb tételt — 58·7 millió pengőt, vagyis 25·7%-ot — a villamosáramszolgáltató üzemek adják. A fővárost illetőleg azonban a helyi vasutak állanak az első helyen 54·0 millió pengő bevételi eredménnyel. A törvényhatósági jogú városokban átlagosan az összes üzemi bevételeknek felét képezi a villamosáramszolgáltató üzemek bevétele, mely a megyei városokban is közel áll ehhez az arányhoz.

A rendes üzemi bevételek nagysága szempontjából Budapest székesfőváros jelentősebb üzei a helyi vasutak után a következő rendben sorakoznak:

Elektromos művek	43·5	millió P évi bevétellel	
Gázművek	31·7	« « « «	
Élelmiszerüzem	18·6	« « « «	
Vízművek	10·2	« « « «	
Autobuszüzem	6·4	« « « «	
Pénzüintézetek	6·4	« « « «	
Műszer- és gyógyszerüzem	3·6	« « « «	
Nyomda	3·4	« « « «	
Lóhúsüzem	3·3	« « « «	
Fürdők és szállók	2·4	« « « «	
Vágóhidak	2·3	« « « «	
Temetkezési üzem	2·1	« « « «	
Vásárcsarnokok	1·9	« « « «	

A fenti adatok szerint a bruttó bevételek nagysága szempontjából a főváros üzei között a legelső helyeken többnyire azok az üzemek állnak, amelyek a befektetett tőke nagysága szempontjából vezetnek; ez a sorrendi helyzet lényeges eltolódást mutat a két viszonylatban az élelmiszerüzemnél, amely sokkal jelentősebb tényező az üzemek között a forgalmi eredmény, mint a befektetett tőke nagysága tekintetében.

A törvényhatósági jogú városok üzemeinél szakmák szerint a rendes üzemi szolgáltatásokból származó nagyobb bevételi eredmények a következőképpen jelentkeznek :

Villamosáramszolgáltató

üzemek összesen		8.6	millió P,	üzemenként	átlag	1.2	millió P	évi	bevétellel
Vízművek	«		2.7	«	«	«	«	«	«
Pénzintézetek	«		1.1	«	«	«	«	«	«
Gázművek	«		1.9	«	«	«	«	«	«
Közbiztonsági hidak	«		0.9	«	«	«	«	«	«
Távolsági vasutak összesen			0.6	«	«	«	«	«	«
Helyi vasutak összesen	...		0.4	«	«	«	«	«	«

A megyei városi üzemek rendes szolgáltatásokból eredő bevételeinek nagyságát és üzemenkinti átlagát illetően a fontosabb szakmák szerinti részletezéssel az alábbi adatok nyújtanak tájékoztatást :

**Villamosáram-
szolgáltató**

üzemek		6.7	millió P	összes és	0.3	millió P	üzemenkénti	átlagos	évi	bevétellel
Vízművek		2.8	«	«	«	«	«	«	«	«
Pénzintézetek	..	1.4	«	«	«	«	«	«	«	«
Mozgóképszín- házak		0.5	«	«	«	«	«	«	«	«
Fürdőkésszállók		0.3	«	«	«	«	«	«	«	«
Téglagyárak	..	0.3	«	«	«	«	«	«	«	«
Gázgyárak		0.3	«	«	«	«	«	«	«	«

A megyei városokban tehát a villamosáramszolgáltató üzemek és a vízművek után más üzemi szakmák — a pénzintézetet kivéve —, amelyek nagyrészt elvileg a városi igazgatás feladatának nem tekinthető tevékenységi körben működnek, nem mutathatnak fel igazán számottevő bevételt.

Azok között a bevételek között, amelyek az üzemeknek tulajdonképeni feladatkörükön kívüli tevékenységből erednek s amelyek az ország összes városainak üzemi bevételeiben 2.5%-ot jelentenek, Budapesten a gázműveknek a koks- és brikettermelésből, a helyi vasutaknak főképen az áramszolgáltatásból és a vásárcsarnokoknak a húsvizsgálatból, vidéken a villamos- és vízműveknek a szerelési munkákból, valamint a szerelési cikkeknek eladásából eredő bevételei emelkednek ki. Az értékpapír- és ingatlanvagyonból, valamint az egyéb forrásokból kapott bevételek általában nem olyan jelentékenyek, hogy a táblázatban foglalt adatokon túlmenő tájékoztatás ezekre nézve szükségesnek látszanék.

Az üzemi termelés, illetve az üzemi szolgáltatások tárgyalása alkalomával fogunk megemlékezni arról, hogy ezekkel a teljesítményekkel a bevételek milyen viszonyban állanak. Vegyük most még szemügyre a hivatalos hitelintézeti statisztikának azokat az alább táblázatosan összeállított adatait,

amelyek a városok által fenntartott pénzüzetek bevételeinek alakulásáról az eddig kimutatott adatoknál jóval szakszerűbben és alaposabban tájékoztatnak.

A magyarországi városok által fenntartott pénzüzetek bevételei 1931-ben.

Bevételi tétel	Budapest	A tj. városok pénzüzeteinél	A megyei városok bevétel	Az összes városok pengőben
Befolyt kamatok:				
pénzüzeteknél elhelyezett				
tőkék után	318.751	218	551	319.520
értékpapírok után	529.623	1.627	4.647	535.897
váltók után	3,866.477	1,019.837	1,269.315	6,155.629
folyószámlakövetelések után ..	967.867	88.885	105.613	1,162.365
jelzálogos kölcsönök után	2,506.453	—	4.904	2,511.357
kezesség melletti kötvényköl- csönök után	—	—	336	336
Késedelmi kamat	—	—	515	515
Ingatlanok jövedelme	82.245	10.717	21.395	114.357
Jutalékok és díjak	320.366	14.778	4.169	339.313
Nyereség:				
új részvények kibocsátásából ..	150.000	—	—	150.000
értékpapírok eladásából és fel- értékeléséből	337.064	—	—	337.064
ingatlanok felértékeléséből	167.869	—	—	167.869
kibocsátási és konzorciális üzlet- ből	28.178	—	—	28.178
valuták adásvételéből	29.238	341	116	29.695
Különféle jövedelmek	163.233	16.373	—	179.606
Összes jövedelmek	9,467.364	1,152.776	1,411.561	12,031.701

A jövedelmek az összes tőkéknek átlagban 7·9%-át teszik. Ennél a viszonyításnál természetesen figyelembe kell venni, hogy a tőkeállomány az év folyamán számottevőbb ingadozásokat mutathat, továbbá, hogy a jövedelemszámla és a mérleg a könyvelések eltérő rendszerei folytán vegyesen tartalmazhat bruttó és nettó tételeket. Ha mármost a főváros, a törvényhatósági jogú és a megyei városok pénzüzeteire nézve külön állapítjuk meg a tőkeállomány átlagos bruttó jövedelmezőségi százalékát, azt látjuk, hogy ez az arányszám Budapest pénzüzeteinél 7·6%, a törvényhatósági jogú városok pénzüzeteinél 8·7%, végül a megyei városok pénzüzeteinél 10·4%. A kisebb városok pénzüzetei, amelyek túlnyomórészt váltóhitel útján gyümölcsöztetik a pénzt, jóval nagyobb kamatláb mellett forgatják tehát a tőkét, mint a főváros, illetve a nagyobb városok által

fenntartott intézetek. A főváros tulajdonában levő intézeteknél jelentős tőkeelhelyezési tételek a váltóhitel mellett az átlag szerényebb hozadékkal járó jelzáloghitel, értékpapír- és ingatlanbefektetések; ezekben az üzletekben, úgy látszik, a kielégítő netto hasznot nem lehetett elérni, mert a jövedelmet értékpapír- és ingatlanfelértékeléssel is emelték, bár ehhez az 1931. évi áralakulás aligha szolgáltatathatott serkentő motívumot.

Az üzleti tevékenységhez mérten jóval kedvezőbben alakul a saját tőkeerő a törvényhatósági jogú városok által fenntartott intézeteknél, mint a főváros és különösen a megyei városok által fenntartottaknál; a törvényhatósági jogú városok intézeteinek 1931. évi bevétele ugyanis 40·5%-a volt az 1931. év végén kimutatott saját tőkének, ez az arányszám ellenben a főváros hitelintézeteire nézve 70·7, a megyei városok kezén levő hitelintézetekre nézve pedig 137·1%. Magyarország összes pénzintézeteinek 1931. évi összes bruttó jövedelme a saját tőkéik 58·8%-át tette. Ha ezt figyelembe vesszük, azt kell mondanunk, hogy a kisebb vidéki, illetve a megyei városok által fenntartott pénzintézetek saját tőkeereje az üzletkör méreteihez képest nagyon szerény s a főváros tulajdonában levő hitelintézetek is üzleti forgalmukhoz mérten kisebb tőkeerővel rendelkeznek, mint a többi pénzintézetek átlagosan.

A költségek.

Az üzemek költségeinek főbb szakmák szerinti alakulásáról, nem számítva ide a nyereségszerű tételeket, így a nyílt tőkédotációt, a városi háztartáshoz való rendes és rendkívüli hozzájárulást, az ide vonatkozó külön táblázat adatai nyújtanak tájékoztatást.

Az országban levő városi üzemeknek a táblázat szerinti 215·5 millió pengő összes kiadásából 24·8 millió pengő, vagyis 11·5% a tartozási szolgáltat, 75·0 millió pengő, tehát 34·8% a személyi és 115·7 millió pengő, vagyis 53·7% a dologi kiadás. Ha figyelmen kívül hagyjuk a pénzintézeteket, az üzemek összes kiadása 206·8 millió pengő, melyből a tartozások utáni fizetésekre 10·4%, a személyi kiadásokra 34·8%, a dologi kiadásokra 54·8% jut. Ezek az arányszámok azonban lényeges eltolódásokat mutatnak a városok közjogi jellege szerinti viszonylatokban. A dologi kiadások tekintetében nincs ugyan nagy eltérés, de a tartozási szolgáltatra eső hányad jóval nagyobb a vidéki városokban, mint Budapesten, míg a személyi kiadásokra jutó hányad Budapesten jelentékenyen magasabb, mint a vidéki városokban. A fővárosi üzemek 8·7%-ot, a törvényhatósági jogú városok üzei 20·7%-ot, a megyei városok üzei 22·1%-ot fordítottak összes kiadásaikból a tartozási szolgáltatra. A személyi kiadásokra az összes kiadásokból átlagosan a fővárosi

üzemeknél 37,4, a törvényhatósági jogú városok üzeméinél 20,0, a megyei városi üzemeknél 20,4% jutott. Az utóbbi arányszámnak a magassága természetesen nemcsak attól függ, hogy mennyiben tanúsít az üzemi személyzet dotálásának a kérdésében a város több, vagy kevesebb bőkezűséget, hanem egyéb tényezőktől, így a város által fenntartott üzemek jellegétől, a nem személyi természetű kiadásoknak alakulásától stb. is.

A fővárosi üzemeket tekintve, a tartozási szolgálat költségei az összes kiadásokból a legnagyobb részt a fürdőknél és szállodáknál (33,1%), az elektromos műveknél (17,2%), a gázműveknél (11,1%) és az autobuszüzemnél (10,6) foglalják le. A többi fővárosi üzemet illetőleg mérsékeltbb jelentőségűnek kell mondanunk az adósságszolgálat költségeinek a kiadások közötti szerepét. A vidéki városok üzemai között igen nagy részt fordítanak az összes kiadásokból az adósságok törlesztésével és kamataival járó kiadásokra a vízművek (a törvényhatósági jogú városok vízművei átlag 31,0, a megyei városok vízművei átlag 53,7%-ot), a távolsági vasutak (47,5%-ot), a fürdők és szállók (26,4%-ot), a törvényhatósági jogú városok téglagyárai és villamosáramszolgáltató üzemai (az előbbiek 20,5, az utóbbiak 17,8%-ot). Vannak olyan üzemek, melyeknél a bevételeknek túlnyomórésze megy az adósságfizetésre, így például négy vidéki városi vízműnél a bevételekből az adósságszolgálatra kiadott hányad 70—80% között mozog.

A tartozásokra 1931-ben fordított 24,8 millió pengő kiadásból 20,8 millió pengő volt a kamat. Ha leszámítjuk a pénzintézetek által fizetett kamatokat, városi üzemünk összes 1931. évi kamatkiadása 17,6 millió pengőt tett. Az 1931-ben esedékessé vált kamatok összege azonban 18,8 millió pengő volt. Átlagosan a pénzintézetek tartozásain kívüli hosszúlejáratú tartozások után esedékessé vált 15,6 millió pengő kamat 5,2%-os kamatlábat jelent.

A személyi kiadásoknak 75,1 millió pengő végösszegében úgy az állandó, mint az ideiglenes üzemi személyzetnek mindennemű járandósága bentfoglaltatik, kivéve az átmeneti munkásoknak azokat a munkadíjait, melyeknek a dologi kiadásokból való kiemelése nagy nehézségekbe ütközött. Az összes személyi kiadásból körülbelül $\frac{1}{4}$ rész a tisztviselők, $\frac{3}{4}$ rész az egyéb üzemi alkalmazottak járandósága. Az ideiglenes alkalmazottak járandóságaira az összes kifizetett járandóságoknak körülbelül $\frac{1}{10}$ része jut. Már említettük, hogy a fővárosi üzemeknél általában a személyi kiadások sokkal nagyobb részét foglalják le az összes kiadásoknak, mint a vidéki városok üzeméinél. Ennek a körülménynek egyik oka, hogy átlagban a vidéki városi üzemeknek a kiadásokból jóval nagyobb részt kell fordítaniok az üzemi tartozások szolgálatára, mint a fővárosi üzemeknek. További ok, hogy a vidéki városokban sokkal több az olyan természetű üzem (bérfőzést végző szeszfőző, strandfürdő stb.), melyeknél a személyi tevékenység szűkebb keretek között mozog.

Magyarország városi üzemeinek és vállalatainak

Üzemi szakcsoport	K ö l t -					
	Hosszúlejáratú		Közép (1—3 éves)		Rövidlejáratú	
	tartozásokra történt					
	törlesztés	kamat-fizetés	törlesztés	kamat-fizetés	törlesztés	kamat-fizetés
	p e n g ő b e n					
<i>Élelmezés.</i>						
Budapest	—	1,165.752	19.418	150.706	—	5.041
Tj. városok	293.692	664.441	—	5.094	50.999	168.626
Megyei városok	652.039	922.764	89.320	61.031	10.116	29.007
Összesen	945.731	2,752.957	108.738	216.831	61.115	202.674
<i>Gáz és villany.</i>						
Budapest	1,418.056	7,590.699	—	640.998	—	—
Tj. városok	106.837	710.242	80.000	81.245	144.000	310.025
Megyei városok	83.193	329.274	51.147	13.812	26.015	53.449
Összesen	1,608.086	8,630.215	131.147	736.055	170.015	363.474
<i>Egyéb ipar.</i>						
Budapest	—	—	—	—	—	—
Tj. városok	5.402	126.095	—	69.390	—	327
Megyei városok	3.000	—	—	—	—	3.465
Összesen	8.402	126.095	—	69.390	—	3.792
<i>Bányászat.</i>						
Budapest	—	7.965	—	—	—	631
Tj. városok	—	—	—	—	—	—
Megyei városok	—	—	—	—	—	—
Összesen	—	7.965	—	—	—	631
<i>Kereskedelem.</i>						
Budapest	—	—	—	—	—	—
Tj. városok	—	—	—	—	—	—
Megyei városok	—	880	—	—	—	—
Összesen	—	880	—	—	—	—
<i>Pénzüintézet és zálogház.</i>						
Budapest	—	1,081.422	—	—	—	545.334
Tj. városok	—	6.569	—	26.574	—	737.060
Megyei városok	—	17.757	—	—	—	929.827
Összesen	—	1,105.748	—	26.574	—	2,212.221

összesített 1931. évi költség számlája.

s é g e k

S z e m é l y z e t						Jutalékokra, közvetítő díjakra	Jelenléti díjakra	A jövedelmekből eszközölt beruházásokra	Feldolgozási (üzem) anyag beszerzésére és egyéb fenntartási (üzemi karbantartási) kiadásokra	Más dologi kiadásokra	Adókra	Összesen		
vezérigazgató (üzemvezető)	igazgatók	egyenként 10.000 pengőnél		egyéb										
		nagyobb	kisebb	állandó	ideig- lenes									
													személyzet	
													összjavadalmazást élvező alkalmazottak	
j a v a d a l m a z á s a														
p e n g ő b e n														
133.593 67.407 40.838	79.829 — 126	217.654 — —	1.712.359 209.446 108.711	2.170.128 253.628 347.975	3.749.731 383.594 140.748	315.025 13.752 9.780	— — 3.187	1.295.417 235.568 180.408	25.342.234 1.447.836 992.921	1.848.001 351.897 232.876	552.150 28.365 87.325	38.757.038 4.174.345 3.909.172		
241.888	79.955	217.654	2.030.516	2.771.731	4.274.078	338.557	8.187	1.711.893	27.782.991	2.432.774	667.940	46.840.555		
100.385 84.613 136.936	604.815 27.635 —	2.450.769 — —	4.916.048 384.504 250.206	11.949.220 217.376 593.210	693.732 864.226 242.017	64.329 40.849 25.098	755 9.200 9.508	7.596.134 300.597 239.053	19.116.022 4.851.372 2.940.541	9.760.481 836.997 566.517	378.429 82.488 74.277	67.280.872 9.132.206 5.634.253		
321.984	332.450	2.450.769	5.550.758	12.759.806	1.799.975	130.276	19.463	8.185.784	26.907.935	11.163.995	535.194	82.047.331		
33.573 30.781 2.856	20.304 — —	106.112 10.181 —	184.584 40.603 4.300	1.223.489 91.352 22.951	367.286 45.336 47.513	— 1.321 600	— 1.000 —	232.938 104.608 10.113	1.731.142 289.578 133.369	95.617 189.990 44.063	9.686 47.049 17.026	4.004.731 1.053.013 289.256		
67.210	20.304	116.293	229.487	1.337.792	460.135	1.921	1.000	347.659	2.154.089	329.670	73.761	5.347.000		
10.752 — —	— — —	— — —	50.876 — 4.204	142.600 — 52.708	— — —	13.731 — —	— — —	30.979 220 121	56.126 27.268 —	90.560 2.705 180	13.866 3.073 —	418.086 90.176 17.635		
10.752	—	—	50.876	164.138	52.708	13.731	—	31.320	88.394	93.443	16.939	525.897		
23.892 — —	— — 315	25.485 — —	76.057 — 3.188	131.236 3.921 18.713	3.000 2.890 1.200	46.046 1.545 970	— — —	2.000 — 1.134	84.746 2.408 55.465	92.222 1.173 4.714	261.917 746 5.123	746.601 12.683 91.702		
23.892	815	25.485	79.246	153.870	7.090	48.561	—	3.134	142.619	98.109	287.786	850.986		
127.026 30.439 38.002	273.198 19.720 5.164	234.172 — —	1.580.809 86.978 84.994	530.722 18.675 10.122	73.139 — 8.797	— — —	14.652 10.540 6.048	295.441 8.052 —	265.972 54.415 40.537	1.082.078 43.520 48.185	365.937 139.619 117.693	6.469.902 1.182.161 1.307.126		
195.467	298.082	234.172	1.752.781	559.519	81.936	—	31.240	803.493	360.924	1.173.783	623.249	8.959.189		

Magyarország városi üzemeinek és vállalatainak

Üzemi szakcsoport	K ö l t -					
	Hosszúlejáratú		Közép (1—3 éves)		Rövidlejáratú	
	tartozásokra történt					
	törlesztés	kamat-fizetés	törlesztés	kamat-fizetés	törlesztés	kamat-fizetés
	p e n g ő b e n					
Közlekedés.						
Budapest	883.634	2,225.217	—	191.999	—	—
Tj. városok	1.958	544.777	—	23.076	—	51.633
Megyei városok	5.716	—	—	—	—	4.480
Összesen	891.308	2,789.994	—	215.075	—	56.113
Közegészségügy.						
Budapest	—	1,148.481	—	—	—	10.208
Tj. városok	36.735	20.176	—	—	—	—
Megyei városok	39.097	55.613	—	—	—	529
Összesen	75.832	1,224.270	—	—	—	10.737
Kultúra.						
Budapest	—	—	—	—	—	—
Tj. városok	—	7.205	—	—	—	4.781
Megyei városok	825	8.746	—	—	6.650	19.098
Összesen	825	15.951	—	—	6.650	23.879
Egyéb.						
Budapest	—	—	—	—	—	—
Tj. városok	—	—	—	—	—	—
Megyei városok	—	—	—	—	—	—
Összesen	—	—	—	—	—	—
Összes üzem.						
Budapest	2,301.690	13,219.536	19.418	983.703	—	561.214
Tj. városok	444.624	2,079.505	80.000	205.379	194.999	1,272.452
Megyei városok	783.870	1,335.034	140.467	74.843	42.781	1,039.855
Összesen	3,530.184	16,634.075	239.885	1,263.925	237.780	2,873.521

összesített 1931. évi költségvetés. (Vége).

s é g e k

S z e m é l y z e t						Juttatásokra, közvetítő díjakra	Jelenléti díjakra	A jövedelmekből osztható kiadásokra	Feldolgozási (üzem) anyag beszerzésére és egyéb fenntartási (üzemi karbantartási) kiadásokra	Más dologi kiadásokra	Adókra	Összesen
vezetigazgató (üzemvezető)	igazgatók	egyenként 10.000 pengőnél		egyéb								
		nagyobb	kisebb	állandó	ideiglenes							
j a v a d a l m a z á s a						p e n g ő b e n						
72.901 22.648 988	389.714 — —	1.342.383 — —	2.255.426 40.828 —	27.949.003 219.997 40.123	152.346 182.096 11.413	504 — —	— — —	653.193 138.240 10.859	11.374.640 683.932 68.746	8.458.293 106.302 10.776	1.180.301 57.950 4.208	57.129.554 2.073.437 157.309
96.537	389.714	1.342.383	2.296.254	28.209.123	345.855	504	—	802.292	12.127.318	8.575.371	1.242.459	59.360.300
72.408 16.193 7.063	28.244 — —	11.395 — —	952.171 — 4.266	1.473.803 13.077 55.862	54.005 31.613 18.095	12.833 4.604 —	— — —	38.241 18.413 31.123	3.724.220 70.067 152.062	912.221 50.153 63.279	104.300 11.531 15.930	8.542.530 272.562 442.919
95.664	28.244	11.395	956.437	1.542.742	103.713	17.437	—	87.777	3.946.349	1.025.653	131.761	9.258.011
18.876 8.665 5.433	— 13.226 378	10.066 — —	88.094 2.400 14.982	105.739 16.240 28.668	114.345 9.380 20.007	3.755 — —	— — 2.131	— 5.278 5.929	556.934 188.743 242.744	7.667 104.229 178.027	5.244 40.963 39.146	910.720 401.110 572.764
32.974	13.604	10.066	105.476	150.647	143.732	3.755	2.131	11.207	988.421	289.923	85.353	1.884.594
4.167 — —	4.167 — —	— — —	36.300 — 4.513	— 23.852	— 20.542	— —	— —	— 18.097	230.537 21.909	— 4.421	14.920 1.750	290.091 95.084
4.167	4.167	—	40.813	23.852	20.542	—	—	18.097	252.446	4.421	16.670	385.175
597.573 260.746 232.116	1.400.271 60.581 5.983	4.398.036 10.181 —	11.852.724 764.759 475.160	45.675.940 838.470 1.158.810	5.207.584 1.571.843 510.332	456.223 62.071 36.448	15.407 20.740 20.874	10.144.343 810.976 496.837	62.482.573 7.615.619 4.648.294	22.347.140 1.686.964 1.153.038	2.886.750 411.784 362.478	184.550.125 18.391.693 12.517.220
1.090.436	1.466.835	4.408.217	13.092.643	47.673.220	7.289.759	554.742	57.021	11.462.156	74.746.486	25.187.142	3.661.012	215.459.038

Kétségtelen azonban, hogy a fővárosi üzemek jóval magasabb anyagi dotációt adnak alkalmazottaiknak, mint a vidéki városok üzei. Egy-egy tisztviselő átlagos évi keresete például

Budapesten a gázműveknél	7.653 P,	az elektromos műveknél	6.062 P
A tj. városokban a gázműveknél	4.131 «	«	« 3.794 «
A megyei városokban a gázműveknél	2.642 «	«	« 1.964 «

A tisztviselői minőségen aluli egy-egy alkalmazott az 1931. évben átlag

Budapesten a gázműveknél	2.867 P,	az elektromos műveknél	2.955 P
A tj. városokban a gázműveknél	1.168 «	«	« 1.129 «
A megyei városokban a gázműveknél	1.460 «	«	« 1.488 «

járandóságot vett fel. Ha azok az adatok, melyeknek alapján ezek az átlagszámítások végeztek, talán nem is egészen egyöntetűek és pontosak, úgy véljük, nagyjából mégis reálisan világítják meg a fennálló különbségeket a fenti számok.

A fővárosi üzemek vezetőinek 1931. évi összes javadalmazása 597.573 pengő lévén, egy-egy fővárosi üzemvezető átlagos évi javadalma 22.132 pengő. Itt természetesen az üzem jelentőségéhez képest esetenként meglehetősen nagy különbségek mutatkoznak; a legkisebb üzemvezetői évi illetmény 6300, a legnagyobb 60.165 pengőt tesz. Nem volna helyes a fővárosi és a vidéki városi üzemek vezetőinek átlagjövedelme között párhuzamot vonni; számos vidéki városi üzem vezetője ezt a munkakörét más közgazgatási vagy üzemi munkakör mellett látja el, több vidéki városi üzemnél (strandfürdő, mozgóképszínház stb.) a vezetővel szemben a felelősség, a látó kör és a képzettség szempontjából nem érvényesülnek különösebb követelmények, melyek csaknem minden fővárosi üzem vezetőjével szemben jogosan támaszthatók. Nyilvánvalóan csaknem hasonló különbség tehető nagy átlagban a fővárosi és a vidéki üzemek főbb tisztviselőit (igazgatóit, cégjegyzőit stb.) illetőleg. A fővárosi üzemeknél az üzemvezetők mellett igazgató címmel működő 56 személynek az átlagos évi járandósága 1931-ben 25.005 pengő volt. Ezeken kívül még 322 olyan tisztviselője volt 1931-ben ezeknek az üzemeknek, akik személyenként évi 10.000 pengőnél nagyobb összjavadalmazást élveztek; a nevezetteknek személyenkénti átlagos évi javadalma 13.658 pengő. Az utóbbiak részére az év folyamán kifizetésre került 4-4 millió pengőből 1-7 millió pengőt az elektromos művek, 1-3 millió pengőt a helyi vasutak, 0-7 millió pengőt a gázművek fizettek ki. A mondottakat figyelembe véve, alig vitatható, hogy a főváros magasabb állásban levő és részben a középállásokat betöltő üzemi alkalmazottainak itt vázolt illetményeinél az arányosság és méltányosság szem előtt tartásával és a szociális szempontok teljes kielégítésével is helyet találhatnak bizonyos megtakarítások. Ezzel a megállapítással kapcsolatban nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy az előbb említett adatok az 1931. évre vonatkoznak, amióta a fővárosi üzemek vezető és egyéb alkalmazottainak javadalmazása

terén már csökkentések foganasítottak. Az üzemvezetői illetmények kérdésének egy más oldalról való megvilágítása érdekében még csak azt említjük meg, hogy átlagban az üzemvezetők összjavadalma a fővárosi üzemeknél a bruttó bevétel 0.3%-a, míg a törvényhatósági városok üzeimnél 1.3%-át, a megyei városok üzeimnél pedig 1.5%-át teszi az üzemvezetők összilletménye a bruttó bevételnek.

Abból a 0.6 millió pengő összegből, amelyet városi üzeim az 1931. évben jutalék címén kifizettek, jelentékeny rész a fővárosi kenyérgyár, ásványvízüzem és gázművek által a forgalomba hozott kenyér, ásványvíz, illetve gázmelléktermékek eladásánál közreműködőknek fizetett jutalékokból adódik.

A fejlesztésre fordított 11.5 millió pengő az összes kiadásoknak 5.3%-a. A fővárosi üzemeknél a bevételekből átlagban a beruházásokra fordított hányad 4.9%, míg a törvényhatósági jogú városok üzeimnél 3.9, a megyei városok üzeimnél 3.3%-ot tesz átlagosan. Abszolút összegben a jövedelmekből a legnagyobb beruházást a fővárosi üzemek között az elektromosművek (5.7 millió pengőt) teljesítették, ezután a gázművek (1.9 millió pengő) és a vízművek (1.1 millió pengő) következnek. E három üzem beruházásaiból adódik a fővárosi üzemeknél a bevételek terhére eszközölt beruházásoknak csaknem $\frac{9}{10}$ része. Az összbevételekhez való arányt tekintve, sokkal számottevőbbnek mondható az elektromosművek, másodsorban a vízművek beruházásainak értéke, mint a gázműveké. A nagy jövedelmet hajtó üzemek között feltűnően szerény helyen áll a jövedelemből történt beruházások tekintetében a főváros helyi vasútja, holott épen az ilyen üzemnél törekedni kell arra, hogy a bevételek terhére számottevő beruházások végeztessenek. A törvényhatósági jogú városok üzeim és vállalatai között a jövedelem- és költségzsámlla, illetve a nyereségszámlla keretén belül érdemlegesebb beruházásokat a víz-, gáz- és elektromosművek, továbbá az autobuszüzemek eszközöltek. Az autobuszüzeim ágazatban az összkiadásoknak körülbelül egyharmad része volt a beruházási költség, emiatt azonban az évi bevételek és kiadások egyensúlya csak olymódon volt biztosítható, hogy az érdekelt közhatalóság az üzemi kiadásokhoz a beruházási számlának körülbelül a felével hozzájárult. A vízművek is csaknem olyan összegű hozzájárulást kaptak a városi háztartástól, amilyen összegű beruházást eszközöltek. Csupán a gáz- és elektromosművek beruházásai nyertek tehát egészen fedezetet a törvényhatósági jogú városokban az üzemi bevételekből, az elektromosművek azonban beruházásra a bevételeknek csak 2.2%-át fordították. A gázművek kiadásai- ból a beruházásra fordított rész 4.8%.

A megyei városok üzeimnek az üzemi jövedelmek és költségek, illetve nyereség terhére elszámolt 0.5 millió pengő beruházásából körülbelül $\frac{1}{3}$ rész a vízművek beruházása, ezek az üzemek azonban a beruházási költségeiket meghaladó hozzájárulást kaptak az érdekelt városi háztartástól. Még az

elektromos művek jövedelem- és költség-, illetve nyereségszámláján vannak a megyei városi üzemeknél jelentékenyebb, összesen 232.568 pengő összegű beruházási tételek elszámolva. Ez a költség a szóbanlevő üzemek összes kiadásainak 3·7%-át teszi.

A közüzemek jórésze, amint tudjuk, többféle adó fizetése alól mentesítve van, mégis a városi üzemek, az üzemi kiadások áttekintését szolgáló táblázatunk szerint az 1931. évben 3·7 millió pengő adót fizettek, amiből 2·9 millió pengőt a fővárosi üzemek róttak le. A főváros legnagyobb adófizető üze me az autobusüzem, amely főképen közlekedési és közúti adó címén viselt elég jelentékeny terhet. A nagyobb adóösszegeket beszo lgá ltató fővárosi üzemek sorában foglal még helyet az Élelmiszerüzem és a Gáz-művek a forgalmi adóban, a Községi Takarékpénztár különösen a társulati adóban, végül a Hirdetővállalat a közterületfoglalási díjban és a társulati adóban lerótt fizetésekkel. A vidéki városok üze mei között a legtöbb adót a pénzintézetek, az elektromosművek, a szesz főzők és a mozgóképszínházak fizettek ; a pénzintézetek nagyrészt társulati adóban, az elektromos művek forgalmi adóban, a mozgóképszínházak forgalmi adóban, a szesz főzők pedig szesztermelési adóban eszközölték adófizetéseik túlnyomó részét.

A városok által fenntartott pénzintézetek költség tételeinek alakulását a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal által megállapított hitelintézeti statisztikai eredmények alapján idevonatkozó táblázatunkon külön szemléltetjük.

A magyarországi városok által fenntartott pénzintézetek 1931. évi összesített költség számlája.

Költség tételek	K ö l t s é g e k ö s s z e g e			
	Budapest székesfőváros	a t.j. v á r o s o k tulajdonában levő pénzintézeteknél	a megyei pénzügyoktatók	az összes pengőben
Fizetett és tőkésített kamatok :				
betétek után	1,115.170	170.965	358.385	1,644.520
viszontleszámitott váltók után	545.774	401.127	509.164	1,456.065
záloglevelek és egyéb kötvények után ..	1,446.545	—	—	1,446.545
folyószámlabetétek és folyószámlatartozások után	2,269.631	86.118	52.972	2,408.721
átruházott közs. kötvények után.....	—	—	3.177	3.177
nyugdíjalap után	45.119	5.058	—	50.177
Kamatilletékek	156.163	3.297	17.344	176.804
Az igazgatóság illetménye	145.842	10.540	465	156.847
Felügy. biz. tagok díjai	9.000	—	8.470	17.470
Személyzet javadalmazása	1,394.558	77.643	137.678	1,609.879
Nyugdíjak	168.900	9.870	856	179.626
Üzleti költségek	761.779	56.415	65.136	883.330
Adók és illetékek	371.142	112.968	101.338	585.448
Leírások :				
ingatlanokból	—	—	3.000	3.000
berendezésből.....	22.004	—	—	22.004
váltókból	134.890	—	4.355	139.245
folyószámlakövetelésekből	—	—	4.530	4.530
egyebekből	—	—	150	150
Veszteség értékpapírok leírásából.....	14.114	3.061	3.340	20.515
Különféle egyéb veszteségek	272.763	—	—	272.763
Költségek összesen	8,873.394	937.062	1,270.360	11,080.816

A fenti adatokból megállapíthatóan a magyarországi városok tulajdonát képező pénzüzetek 1931-ben hitelezőiknek összesen 7 millió pengő kamatot fizettek, ezzel szemben ugyanezen idő alatt adósaiktól kamat címén 10·7 millió pengőt vettek be, a javukra eső kamatmarge tehát 3·7 millió pengő. Ennek az összehasonlításnak a kapcsán természetesen nem szabad szem elől téveszteni, hogy a kamatjövedelem nemcsak az intézeteknél elhelyezett idegen tőkék, hanem az intézetek saját tőkéinek a gyümölcsötetéséből is származik, azonban ennek figyelembevételével is azt mondhatjuk, hogy a kamatmarge révén kielégítő haszonhoz jutottak városaink pénzüzetei. A személyi és dologi üzleti költségek a városok által fenntartott pénzüzeteknél az összes kiadásoknak 32·6%-át tették. Ez az arányszám kissé magasnak mondható, tekintetbevéve azt, hogy átlagban Magyarország összes pénzüzeteinél az üzleti költség az összes költségeknek csak 26·3%-a. Leírásokra a városok pénzüzeteinél a költségek 4·1%-a, míg átlagban az ország összes pénzüzeteinél a költségeknek 7·3%-a jutott. Ezekre az adatokra való hivatkozással indokoltnak találjuk városaink pénzüzeteinek serkentését az üzletvitel körüli takarékosagra és óvatosságra.

A városi háztartásoktól kapott és azoknak adott anyagi hozzájárulás.

Nyereség és veszteség.

Az 1931. évben a bevételi és kiadási számlát bevételi többlettel záró városi üzemek együttesen 30·2 millió pengő nyereséget értek el, ezzel szemben azok az üzemek, amelyeknél a bevételek a kiadásokkal szemben hiányt mutattak, együtt 5·7 millió pengő veszteséggel zárták számadásaikat. A városi üzemi gazdálkodás nettó nyeresége e szerint 24·5 millió pengő. Ez a nettó-nyereség a fővárosi üzemeknél 20·9 millió, a vidéki városok üzemeinél pedig 3·6 millió pengő. Ha ezeket a nyereségtételeket az ország különböző nagy vállalatkategóriáinak nyereségeivel szembeállítjuk, mindenkor, de különösen az 1931. évre nézve igen jelentőseknek fognak azok bizonyulni. A nettó-nyereség (az üzletétet nyereséggel záró pénzüzetek tiszta nyereségeinek többlete az üzletétet veszteséggel záró intézetek veszteségeivel szemben) például a Magyarországon működő összes pénzüzeteknél 1929-ben 74·1, 1930-ban 42·1, 1931-ben pedig 16·6 millió pengő, a pénzüzeteken kívül működő összes részvénytársaságoknál 1929-ben 72·1, 1930-ban 25·2 millió pengő volt, 1931-ben pedig ugyanezek a vállalatok együtt 49·1 millió pengő nettó-veszteséggel zárták az üzleti számadásokat. Mindezek az adatok azt mutatják tehát, hogy az ország egyéb nagy vállalatcsoportjaihoz képest az utóbbi években mindig igen számottevő, de 1931-ben kivételesen tekintélyes a városi üzemek nettó nyereség-eredménye.

A fővárosi üzemek az 1931. évben elért nyereségükből a főváros háztartási kiadásaihoz 18·0 millió pengő rendes és — beleértve a részvényosztalékot — 4·5 millió pengő rendkívüli hozzájárulást szolgáltattak, amivel a főváros összes háztartási kiadásainak 13·0%-a nyert fedezetet. E háztartási hozzájárulás túlnyomó része (80·5%-a) három nagyüzemtől folyt be és pedig az Elektromos Művektől 8·2, a BSzKRT-től területhasználati díj, közlekedési adó és részvényosztalék címén 7·3 és a Gázművektől 2·6 millió pengő. Ezeken kívül még a vágóhidaknak 0·9, a Vízműveknek 1·0, a vásárcsarnokoknak 0·9 millió pengő összegű hozzájárulásai mondhatók valamennyire jelentősebbeknek. Láthatjuk tehát, hogy a fővárosra nézve a háztartás pénzügyi érdekei szempontjából voltaképpen csak a tömegszükségeket monopolisztikusan ellátó nagyüzemeknek van fontosságuk.

Vannak azonban a fővárosnak olyan üzei is, melyeknek fenntartása — legalább is az 1931. évi állapot szerint — veszteséggel járt, amit előre-láthatóan a közigazgatás bevételeiből kell fedezni. Az ilyen, háztartási hozzájárulással kisebb részben már fedezett, nagyobb részben még fedezetet igénylő hiánytételek összege 1931-ben 3·3 millió pengő volt. Ebben az összegben azonban nem szerepelnek egyes üzemeknek, például a Budapesti Állatvásárpénztár r.-t.-nak, a Budapest-Gyöngyös városi Szénbánya r.-t.-nak és a Pedagógiai Filmgyár r.-t.-nak jelentékenyebb, egyelőre lappangó veszteségtételei. A községi háztartásnak a szóbanlevő veszteségekből származó kiadásai tehát elég figyelemreméltóak, kétségtelen azonban, hogy ezek nem állandó ellentételei az üzemi feleslegekből származó bevételeknek, mert a foganatba vett és esetleg még foganatba veendő likvidációkkal meg fognak szűnni.

Az üzemi hozzájárulás általában ugyan nem jelentéktelen, de nem is olyan tekintélyes tényező a vidéki városi, mint a fővárosi háztartás bevételei között. A vidéki városi üzemek által a városi háztartásnak 1931-ben juttatott 4·5 millió pengőnek igen nagy részét, és pedig 56·0%-át az elektromos világítási üzemek, 13·3%-át a vízművek, 13·2%-át a vágóhidak szolgáltatták, ezenkívül a gázművek, a pénzintézetek és a fürdők hozzájárulásainál találunk még valamennyire érdemleges összegeket. Másrészt azonban a vidéki városok 1931. évi üzemi gazdálkodása a városi háztartások által részben már kiegyenlített, részben valószínűleg még kiegyenlítendő 2·4 millió pengő veszteséggel áll szemben, úgyhogy a főképpen elektromos világítási üzemektől eredő városi háztartási bevételnek valamivel több, mint a felét emésztí fel az a veszteség, amelyet különféle üzemek jövedelem- és költség-számlájának hiányegyenlege folytán a városok háztartásainak viselni kell, tehát végeredményben az üzemi tevékenység alapján a vidéki városok korántsem jutottak olyan arányú pénzügyi segélyforráshoz, mint a főváros.

A közüzemi gazdálkodásnak azzal a módszerével szemben, amely az üzemek pénzügyi feleslegeit abból a célból igyekszik növelni, hogy ily módon az üzemet fenntartó közület háztartása minél tekintélyesebb bevételekhez jusson, általános szociál- és adópolitikai, valamint közgazdasági érdekekre való utalással sokan ellenvetést tesznek. Az ilyen üzemgazdálkodási rendszer nálunk kétségtelenül meglehetősen erősen érvényre jutott s egészen bizonyos, hogy az ezzel való hirtelen és teljes szakítás a városi autonómiák, de kivált a főváros háztartását igen nehéz helyzet elé állítaná. Az eddig vázolt adatok alapján rá kell ez alkalommal mutatnunk arra, hogy az üzemi hozzájárulásoknak a városi háztartás részére való olyan igénybevétele, amely mellett az üzem karbantartási és megújítási célokra megfelelő összeget nem fordíthat, bizonyos nagyobb időszak elmúltával az üzemet alapjaiban rendítheti meg és legvégül a városi háztartást állítja nagyon súlyos pénzügyi problémák elé.

A városi üzeink nyereségtételeire nézve üzemi szakmacsoportok szerint részletezett adatokat a következő oldalon levő táblázatunk foglalja magában.

Az üzemi termelés és az üzemi szolgáltatások.

A vízszolgáltatás.

Magyarországon 22 városban működik olyan vízműüzem, amely a város tulajdona és városi kezelésben áll. A szóbanlevő vízművek által az 1931. évben szolgáltatott víz mennyisége és ennek köbméterenkinti költsége a következő volt:

A város neve	A városi vízmű által szolgáltatott víz mennyisége m ³	m ³ -kinti átlag- költségei
Budapest	63,503.331	16 fillér
Debrecen	2,120.047	22 «
Győr	2,937.119	21 «
Miskolc	2,463.252	19 «
Sopron	668.729	36 «
Szeged	3,832.500	4 «
Székesfehérvár	980.000	37 «
Pécs	1,585.000	48 «
Budafok	373.000	42 «
Eger	1,366.823	31 «
Esztergom	584.792	45 «
Gyöngyös	284.778	87 «
Kaposvár	636.037	26 «
Karcag	112.000	20 «
Nagykanizsa	363.631	45 «
Pápa	n i n c s a d a t	
Sáoraljaújhely	n i n c s a d a t	
Szekszárd	267.326	98 «
Szolnok	1,207.093	17 «
Szombathely	527.000	68 «
Vác	536.147	80 «
Veszprém	602.320	26 «

**A magyarországi városok nyereséget eredményező üzemeinek és vállalatainak
1931. évi nyereségelosztása.**

Üzemi szakmacsoport	A tiszta nyereségből								Összes tiszta nyereség
	a részvény- tőke osz- talékára, vagy a saját tőke dotálására	az érdekelt közható- ság háztartásához való		tantíj- emre	az alkalmazot- tak jöletti in- térnyéire	más jöteknő- és közlelőkre	a háztartásnak jutatott nyere- ségen kívül ve- gyes nyereség- tőtele		
		rendes	rendkívüli						
		hozzájárulása							
p e n g ő									
Élelmezés.									
Budapest	118.600	2,786.945	227.882	—	71.406	604	—	3,205.437	
Tj. városok	8.247	615.831	24.357	—	5.155	161	—	653.751	
Megyei városok	10.052	614.364	76.337	3.120	1.361	777	—	706.011	
Összesen ...	136.899	4,017.140	328.576	3.120	77.922	1.542	—	4,565.199	
Gáz és villany.									
Budapest	—	8,301.081	2,428.307	—	65.467	25.000	5.310	10,825.165	
Tj. városok	380.694	1,368.760	135.536	4.200	40.928	762	165.471	2,096.351	
Megyei városok	66.727	1,100.332	101.355	1.170	12.687	2.765	365.759	1,650.795	
Összesen ...	447.421	10,770.173	2,665.198	5.370	119.082	28.527	536.540	14,572.311	
Egyéb ipar.									
Budapest	—	541.370	7.500	18.027	—	7.500	—	574.397	
Tj. városok	56.542	24.141	—	—	—	—	9.571	90.254	
Megyei városok	—	29.402	—	—	—	110	10.685	40.197	
Összesen ...	56.542	594.913	7.500	18.027	—	7.610	20.256	704.848	
Bányászat.									
Budapest	—	1.275	—	—	—	453	—	1.728	
Tj. városok	—	19.382	421	—	—	—	7.986	27.789	
Megyei városok	—	3.400	—	—	—	—	3.400	3.400	
Összesen ...	—	24.057	421	—	—	453	7.986	32.917	
Kereskedelem.									
Budapest	—	185.878	—	—	13.589	—	—	199.467	
Tj. városok	—	5.450	449	—	—	—	—	5.899	
Megyei városok	—	6.782	—	328	—	—	7.632	14.742	
Összesen ...	—	198.110	449	328	13.589	—	7.632	220.108	
Pénzüntézet és zálogház.									
Budapest	424.370	—	—	219.651	—	9.437	24.235	677.693	
Tj. városok	164.371	4.864	—	36.671	—	3.061	23.366	232.333	
Megyei városok	34.801	29.000	—	7.100	1.000	220	90.987	163.108	
Összesen ...	623.542	33.864	—	263.422	1.000	12.718	138.588	1,073.134	
Közlekedés.									
Budapest	720.292	5,819.591	1,352.584	156.632	8.000	21.328	—	8,078.427	
Tj. városok	—	276	—	—	19.845	7.733	—	27.854	
Megyei városok	—	1.770	—	—	—	—	—	1.770	
Összesen ...	720.292	5,821.637	1,352.584	156.632	27.845	29.061	—	8,108.051	
Közegészségügy.									
Budapest	104.000	390.000	43.679	—	520	1.121	70.131	609.451	
Tj. városok	—	6.633	—	—	—	—	13.808	20.441	
Megyei városok	15.272	123.264	15.500	—	—	214	12.615	166.865	
Összesen ...	119.272	519.897	59.179	—	520	1.335	96.554	796.757	
Kultúra.									
Budapest	—	21.859	—	—	—	—	—	21.859	
Tj. városok	970	—	—	—	—	—	25.364	26.334	
Megyei városok	2.209	8.761	26.991	—	—	54	5.743	43.758	
Összesen ...	3.179	30.620	26.991	—	—	54	31.107	91.951	
Egyéb.									
Budapest	—	—	—	—	—	—	—	—	
Tj. városok	—	—	—	—	—	—	—	—	
Megyei városok	—	7.062	—	—	—	—	22.647	29.709	
Összesen ...	—	7.062	—	—	—	—	22.647	29.709	
Összes üzem.									
Budapest	1,367.262	18,047.999	4,059.952	394.310	158.982	65.443	99.676	24,193.624	
Tj. városok	610.824	2,045.337	160.763	40.871	65.928	11.717	245.566	3,181.006	
Megyei városok	129.061	1,924.137	220.183	11.718	15.048	4.140	516.068	2,820.355	
Összesen ...	2,107.147	22,017.473	4,440.898	446.899	239.958	81.300	861.310	30,194.985	

A vízszolgáltatás köbméterenkinti átlagköltsége tekintetében a fenti adatokból megállapíthatóan igen nagyok az eltérések. A szélsőségeket ezen a téren Szeged és Szekszárd városok vízművei képviselik; míg a szegedi vízműnek 4, addig a szekszárdinak 98 fillérbe kerül átlagosan egy köbméter víz szolgáltatása. E nagy eltolódásoknak legfőbb oka, hogy a vízművek kiadási számlája nagyon különböző mértékben van adósság-szolgálatlaltal megterhelve. Míg a szegedi, karcagi és veszprémi vízmű tőketörlesztésre és kamatra semmit sem költött, addig például a szombathelyi vízműnél 74,8, a gyöngyösinél 73,0, a nagykanizsainál 71,7%-át emésztették fel ezek a tételek az összes költségeknek. A 22 városi vízmű között 8 olyan van, mely kiadásainak több, mint 60%-át tartozásainak szolgálatára fordítja.

A városi lakosság vízszükségletének ellátásánál a vízműberendezések mellett más berendezések, illetve módoszatok elsősorban ahhoz képest játszanak szerepet, hogy a népesség tömörülése a város területén milyen fokú. A városi lakóhelyek tömörültségének mérve természetesen egyéb tényezők mellett jelentőséggel bír a vízfogyasztás költségeinek az alakulásánál. Ebből a szempontból talán nem lesz érdektelen áttekintést szerezni a felől, hogy városonként átlagban hány köbméter vízvezetéki üzemi vízfogyasztás esik egy lakosra és egy házra. Ezt az alábbi adatok szemléltetik.

	A vízműnél megállapított 1931. évi vízfogyasztásból esik átlagosan	
	egy lakosra	egy házra
Budapest	63	2.709
Debrecen	18	145
Győr	58	657
Miskolc	40	362
Sopron	19	243
Szeged	28	189
Székesfehérvár	24	182
Pécs	26	232
Budafok	19	141
Eger	45	301
Esztergom	34	224
Gyöngyös	13	90
Kaposvár	19	139
Karcag	5	17
Nagykanizsa	12	103
Pápa	n i n c s a d a t	
Sátoraljaúj hely	n i n c s a d a t	
Szekszárd	19	96
Szolnok	31	186
Szombathely	15	192
Vác	26	218
Veszprém	34	243

A fenti adatok szerint egyedül Győr az a vidéki város, ahol a lakosság átlagosan közel olyan mértékben veszi igénybe a városi vízmű vizét, mint a fővárosban. Kimagaslik még a vidéki városok között a vízmű által szolgáltatott víznek a lakosság részéről való felhasználása tekintetében Eger, továbbá Miskolc, Veszprém és Esztergom.

A vízművek létesítésével és fenntartásával járó teher méltányos elosztása érdekében kívánatosnak kell mondani, hogy a közfogyasztásra (utcaöntözésre, tűzoltásra, városi hivatalok szükségleteire) szolgáló víz önköltségi ára a vízműveknek megtéríthessék. Ebben a tekintetben a magyar városok nagyon eltérő gyakorlatot követnek. Néhány város a közfogyasztásra elhasznált vízért semmiféle térítést nem ad a vízműnek. Más városok, ezek között a főváros, a közfogyasztás után az elfogyasztott víz mennyiségéhez képest megszabott egységár alapján adnak térítést. A városok legnagyobb része a közfogyasztás ellenében átalányösszeget fizet. Ezek az átalányösszegek igen különbözők s úgy látszik, több esetben egyáltalában nem igazodnak a felmerült önköltség összegéhez.

A vízművek útján a városok a lakosság minden rétegére nézve nélkülözhetetlen közegészségügyi szükségletet elégítenek ki, ezért nem helyes, ha vízdíjak címén nagyobb összegeket szednek be, mint amennyi az üzem létesítésével felmerült terheknek és a fenntartással járó kiadásoknak az összege. Ezt az elvet szem előtt tartva, indokoltnak kell mondani, hogy néhány nagyobb városban a vízdíjak leszállíttassanak, amennyiben a megállapított vízdíjak mellett itt-ott már érdemlegesnek mondható üzemi felesleg mutatkozik.

Elektromos áramszolgáltatás.

Budapesttel együtt 29 városunknak van elektromos áramot szolgáltató vállalata. E 29 városi üzem közül 21 az áramnak úgy a termelését, mint az elosztását végzi, 8 pedig csak áramelosztással foglalkozik. Több ilyen üzem tevékenysége nemcsak az illető város saját területére, hanem más községek területére is kiterjed. A szolgáltatott áram mennyisége és kilowattóránkénti átlagos önköltségi ára városi üzemenként a következő:

A városi üzem megnevezése	Az 1931-ben szolgáltatott elektromos áram	
	mennyisége kilowattórában	kilowattóránkénti átlagos önköltségi ára fillérben
Budapest	182,154.012	20
Baja	1,405.003	34
Debrecen	7,780.477	27
Győr	5,862.663	23
Hajdunánás	165.276	29
Hajduszoboszló	540.776	23
Kecskemét	2,441.500	17
Pécs	4,873.952	26

A városi üzem megnevezése	Az 1931-ben szolgáltatott elektromos áram	
	mennyisége kilowattórában	kilowattóránkénti átlagos önköltségi ára fillérben
Sopron	2,661.888	18
Székesfehérvár	2,420.430	27
Békéscsaba	2,392.528	19
Cegléd	715.287	42
Eger	1,738.480	26
Gyöngyös	948.257	23
Kaposvár	1,266.967	45
Karcag	593.000	43
Kőszeg	358.143	33
Mezőtúr	363.881	45
Mohács	558.026	21
Magyaróvár	414.812	32
Nagykőrös	419.285	45
Pápa	576.200	36
Sátoraljaújhely	n i n c s a d a t	
Szekszárd	610.121	19
Szentes	687.605	32
Szolnok	2,028.000	26
Vác	938.500	35
Veszprém	1,151.914	23
Zalaegerszeg	483.730	47

A kilowattóránkénti önköltség olyképen számíttatott ki, hogy a háztartási hozzájárulás és a nyereség levonásával mutatkozó 1931. évi üzemi kiadások összege elosztatott az 1931. évi áramtermelés kilowattóra mennyiségével. Ilyen számítás csak azokra az üzemekre nézve volt helyénvaló, amelyeknél a kiadások kimutatott összegeiben az áramtermelés vagy vásárlás és az áramelosztás költségein kívüli költségek (szerelési munkák, eladásra szánt villamos cikkek beszerzési költségei) érdemleges összegekkel nem szerepelnek. A táblázatból kitűnőleg 4 vidéki város üzeme kisebb kilowattóránkénti önköltséggel tud áramot szolgáltatni, mint a székesfővárosi elektromos üzem. A kilowattóránkénti önköltség, amint látjuk, 17 és 47 fillér között ingadozik, a magasabb tételek természetesen főként ott jelentkeznek, ahol az áramelőállítás költségeihez erősebben hozzájárul a beruházási teher.

A városi elektromos áramszolgáltató üzemek rentabilitását ennek az ismertetésnek előbbi, ide vonatkozó részében elég kedvezőnek találtuk. A rentabilitás fokozása nagy mértékben függ attól, hogy mennyire emelkedik az áramszolgáltatás. A kereskedelemügyi miniszternek »Magyarország villamosításának állapota az 1925. évben« c. kiadványa adatokat tartalmaz arról, hogy a magyarországi városok által fenntartott elektromos üzemek 1925-ben mennyi áramot szolgáltatottak. Ha ezeket az adatokat ugyanezen üzemek áramszolgáltatásának rendelkezésünkre álló 1931. évi adataival összehasonlítjuk, a következő eredményeket kapjuk.

Városi elektromos áramszolgáltató üzem	Áramszolgáltatás kw-ban		Az áramszolgáltatás emelkedése	
	1925-ben	1931-ben	1925-től 1931-ig kw-ban	%-ban
Budapest	158,512.421	182,154.012	23,641.591	14·9
Debrecen	4,082.644	7,780.477	3,697.833	90·6
Győr	2,904.027	5,862.663	2,958.636	101·9
Kecskemét	715.120	2,441.500	1,726.380	241·4
Pécs	2,466.022	4,873.952	2,407.930	97·7
Sopron	1,219.626	2,661.880	1,442.254	118·2
Székesfehérvár	1,187.950	2,420.430	1,232.480	103·7
Békéscsaba	1,048.779	2,392.528	1,343.749	128·1
Cegléd	291.864	715.287	423.423	145·1
Eger	487.214	1,738.480	1,251.266	256·8
Gyöngyös	443.350	948.257	504.907	113·9
Karcag	136.976	593.000	456.024	332·9
Kaposvár	640.480	1,266.967	626.487	97·8
Kőszeg	216.217	358.143	141.926	65·6
Mohács	314.090	558.026	243.936	77·6
Magyaróvár	349.591	414.812	65.221	18·7
Mezőtúr	124.134	363.881	239.747	193·2
Nagykőrös	288.574	419.285	130.711	45·3
Pápa	488.800	576.200	87.400	17·9
Székszárd	236.044	610.121	374.077	158·5
Szentés	245.560	687.605	442.045	179·9
Szolnok	1,149.009	2,028.000	878.991	76·5
Vác	394.050	938.500	544.450	138·2
Veszprém	525.390	1,151.914	626.524	119·3
Zalaegerszeg	245.223	483.730	238.507	97·3

Amint ezekből az adatokból láthatjuk, az üzemek csaknem kivétel nélkül igen nagy mértékben fokozták az 1925-től 1931-ig eltelt 6 év alatt teljesítményeiket. A városi elektromos művek az ország összes elektromos áramfogyasztásának 1925-ben 29·5%-át szolgáltatták. Annak dacára, hogy azóta az országban a villamosítás igen nagy mértékben haladt előre és az új területek meghódításában a városi üzemek áramszolgáltatása csak szerény mértékben részesedik, az országnak 1931. évi 851·2 millió kilowattóra összes áramfogyasztásából még mindig 226·0 millió kilowattóra, vagyis 26·5% a városi üzei útján került elosztásra.

A gázgyártás.

Városaink között 7-nek van gázgyári üzei. E gázgyárak 1931. évi termeléséről a következő adatok állnak rendelkezésünkre.

A városi gázgyár székhelye	Termelt gáz mennyiség	Egy m ³ gáz termelésének önköltsége fillér	Egy lélekre eső átlagos gázfogyasztás m ³	Egy házra hazra m ³
Budapest	97,270.100	17	97	4.150
Baja	464.996	22	17	99
Debrecen	1,817.640	20	16	124
Győr	2,487.320	17	49	556
Sopron	375.015	27	10	136
Pécs	767.016	26	12	112
Szombathely	537.620	16	15	196

A gáz termelésének önköltsége tekintetében amint látjuk, az egyes városok üzei nem mutatnak olyan nagy eltéréseket, mint az elektromos áram szolgáltatásának önköltségénél. A vidéki városok között a lélekszámhoz viszonyított gázfogyasztás szempontjából kimagasló helyet foglal el Győr, ahol az egylélekre eső átlagos gázfogyasztás körülbelül a fele a budapestinek, míg Sopronban például csak mintegy tizedrésze. Az ország összes gázgyáraiban 1931-ben történt egész gáztermelésből a fővárosi gázgyára 90,6, a városok saját kezelése alatt álló gázgyárakra 96,6% jut.

A vágóhídi tevékenység.

Városaink vágóhídjain az 1931. évben történt vágásokról az alábbi adatok nyújtanak tájékoztatást:

Állatnemek	Budapest vágóhídjain	A t.j. ¹⁾ levágott	A megyei ²⁾ városok állatok darabszáma	Az összes
Szarvasmarha	128.026	19.714	64.318	212.058
Juh	54.889	11.098	28.562	94.549
Bárány	8.338	6.319	12.101	26.758
Sertés	490.480	34.389	87.240	612.109
Ló	12.650	635	540	13.825

A lóvágások, miként ezek az adatok mutatják, csak a fővárosban számottevőek, bárányt viszont a vidéki városi vágóhidakon többet vágnak, mint a fővárosban. A városi vágóhidak szarvasmarhavágásainál 60,4, juhvágásainál 58,1, sertésvágásainál azonban jóval nagyobb, és pedig 80,1% a fővárosi vágóhíd részesedése.

A városi vágóhidak évi vágásainak számát elosztva a városi lakosság számával, azt látjuk, hogy évenként átlag ezer lakosra

szarvasmarhavágás	Budapest	127,	a t.j.	városokban	61,	a megyei városokban	74
juhvágás	«	55,	«	«	35,	«	« 33
bárányvágás	«	8,	«	«	20,	«	« 14
sertésvágás	«	487,	«	«	107,	«	« 100
lóvágás	«	13,	«	«	2,	«	« 1 jut. ³⁾

Az állatnemenkénti vágások darabszámára vonatkozó adatainkban az exportra történt vágások száma is bentfoglaltatik. A fővárosi vágóhidakon csak juh vágatott nagyobb mértékben exportra, az egyéb itteni állatvágásokra vonatkozó adatok tehát a fogyasztás nagyságának megítélése szempontjából jellemzőknek mondhatók. Az exportra levágott juhok száma a fővárosban 1931-ben körülbelül 18.000 volt, tehát a helybeli fogyasztásra történt juhvágásokból 1000 lélekre átlag mintegy 37 darab esik.

¹⁾ 2, ²⁾ 5 vágóhid vágási adatai hiányzanak. ³⁾ A vidéki városok vágóhídjain történt vágások eredményeinek az illető városok lélekszámával való összehasonlításánál nem szabad szem elől tévesztetni, hogy az összehasonlítás alapján nyert adatok az ottani lakosságnak csak a marha- és lóhús fogyasztása tekintetében lehetnek nagyjából tájékoztatók tekintettel a magánvágóhelyeken történő juh-, bárány- és sertésvágásokra.

A Központi Statisztikai Hivatalnak az 1931. évi vágatásokra vonatkozó országos adataival szembeállítva a városi vágóhidak fenti vágási összeredményeit, az utóbbiak aránya az előbbiekhöz a következőképen alakul:

szarvasmarha	38·7%
juh	35·2%
bárány	31·7%
sertés	50·5%
ló	57·9%

Az egész országban történt ló- és sertésvágásokból tehát jóval nagyobb rész jut a városi vágóhidakra, mint a szarvasmarha, a juh és különösen a bárányvágások országos mennyiségéből.

A közúti vasúti forgalmi teljesítmények.

Magyarországon 1931-ben a fővároson kívül Pécsnek volt saját tulajdonban és kezelés alatt álló — villamoserőre berendezett — helyi vasútja, amely utóbbi mellékküzemként autobusvállalatot is tartott fenn.

A fővárosi villamos helyivasút 1931-ben a nap legforgalmasabb óráiban átlag 1401 személyszállító járművet tartott forgalomban és összesen 87·5 millió személykocsikilométert teljesített. Az előző évhez képest, amidőn a személykocsikilométerteljesítmény 88·6 millió volt, csökkenést mutat, míg a legforgalmasabb órákban üzemben tartott kocsik száma a megelőző évhez képest emelkedett. Ebből következik, hogy a kevésbbé forgalmas órákban a menetek ritkítottak. Ez ellen gyakran hangzottak el észrevételek arra a tapasztalatra való hivatkozással, hogy a fővárosi villamoskocsik eléggé kihasználtak. Véleményünk szerint ebben a kérdésben figyelembe kell venni, hogy a külföldi nagyvárosok helyi villamosvasútjainál milyen a kocsik kihasználása. Ide vonatkozólag tájékoztatást nyújthatnak dr. Schmidt Dezső által a Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 1932. január 31-i számában közzétett adatok, melyek szerint az 1929., illetve 1928. évben az 1 kocsikilométerre eső utasszám a budapesti villamosvasúton 3·61, a bécsin 3·97, a berlinin 5·22 volt.

A szállított utasok száma 1931-ben 283·4 millió volt, ami elég jelentékeny visszaesést jelent az előző évi 304·7 millióval szemben. Az utasszám csökkenése tudvalevőleg részben az autobuszközlekedés térfoglalásával, részben az általános gazdasági helyzet rosszabbodásával magyarázható. A csökkenési folyamat évi szakaszokban 1928-tól, tehát már a gazdasági viszonyok romlását megelőző időtől állandóan jelentkezik, amiből arra kell következtetni, hogy az üzleti nettó eredményeknek a forgalom és a bevételek növelése útján való erősebb emelkedését aligha lehet számításba venni.

Az utasonkinti bruttó bevétel közlekedési adóval együtt 18·97 fillér, közlekedési adó nélkül 17·33 fillér volt az 1931. évben. Schmidt Dezső közlése szerint ez a bevétel a bécsi villamosvasútnál 1928-ban 16 fillért, a berlini villamosvasútnál 1929-ben 18·4 fillért tett.

Egyéb fontosabb üzemi termelés és szolgáltatás.

Jéggyártás. Öt törvényhatósági jogú és hat megyei város által fenntartott jéggyár termeléséről vannak adataink. Ezek az üzemek 1931-ben összesen 89.007 q jeget termeltek 320.546 pengő összköltséggel. Átlag egy q jég termelésének költsége e szerint 3·60 pengő volt. Az említett városi jéggyárak az ország egész jéggyártásának 6·2%-át állították elő.

Szeszfőzés. A városok által fenntartott szeszfőzdék az 1931. év folyamán bérfőzésben 28.023 hl szeszt főztek 42.081 pengő értékben.

Ugyanezeknek a szeszfőzdéknek a bérfőzésen kívüli teljesítményeiről az alábbi adatok számolnak be:

A szesz neve	Előállított szeszmenyiség hl.-fok	Előállított mennyiség eladási	
		össz-	hl.-fokonkinti
		P	egység
Szilvórium	45.576	164.263	3·61
Seprő	7.890	26.387	3·34
Törköly	22.798	65.260	2·86
Eper	1.461	5.040	3·45
Meggy	165	660	4·—
Borpárlat	2.530	9.526	3·76
Körte	1.520	6.056	3·98
Alma	60	115	1·92
Boróka	2.974	20.808	7·—
Likőr	7.439	28.379	3·82
Rum	7.000	35.000	5·—

A szeszfőzés országos eredményeihez képest a városi szeszfőzők fent részletezett teljesítményei elenyészőknek mondhatók.

Élelmiszerárúsítás. Ebben a kereskedelmi ágazatban a főváros 1 vállalatot tart fenn. A fővárosi üzemnek a tömegélelmezési cikkekre kiterjeszkedő forgalmában az 1931. év folyamán eladásra került:

1,625.900 kg kolbászaru	3,497.065 P értékben
4,918.100 « egyéb hentesáru és hús	8,967.895 « «
259.600 « vad	319.606 « «
8,896.000 db tojás	872.731 « «
115.800 kg baromfi	316.258 « «
3,308.200 « tej és tejtermék	2,010.660 « «
2,081.200 « fűszeráru	1,436.361 « «
4,524.300 « gyümölcs	791.908 « «

A forgalomnak a fenti adatok szerinti nagy méretei folytán kétségtelen, hogy ez az üzem a tömegélelmezési cikkek árszabályozása és a népélelmezéshez fűződő közegészségügyi érdekek kielégítése tekintetében igen fontos tényező.

Vidéki városaink között csak 1 tart fenn élelmiszerárúsító üzemet, amely csupán 3531 kg lóhúst és 14.793 kg egyéb húsrut hozott forgalomba összesen 4105 pengő értékben.

Kenyér- és tésztaárugyártás. Magyarországon egy városnak és pedig a fővárosnak van kenyérgyára, mely 1931-ben 5,068.064 kg kenyeret gyártott 1,673.890 pengő értékben, ezenkívül 497.902 kg, 683.570 pengő értékű tésztaárut állított elő. Az országban 33 ilyen gyári jellegű üzem működik, melyek a tárgyalt évben 298.008 q kenyeret gyártottak, tehát ennek körülbelül $\frac{1}{6}$ része a főváros által fenntartott üzem termelése.

Ásványvizet értékesítő üzemet Budapest székesfőváros tart fenn. Ez az üzem a főváros tulajdonát képező forrásból nyert 5,613.128 liter ásványvizet hozott forgalomba 1931-ben, miáltal 726.887 pengő bevételt ért el, tehát egy liter ásványvízért átlag 13 fillért kapott.

A *bányászattal* foglalkozó városi üzemeink sorában a fővárosnak egy vidéki várossal közösen létesített lignitbánya üzeme és 7 vidéki városi kőbányaüzem említhető. A lignitbánya a tárgyalt évben 423.973 q lignitet termelt ki, melyet 0.92 pengő métermázsánkinti átlagárban értékesített. Az előbb említett mennyiség az ugyanazon évi országos lignittermelésnek 11.5%-a. Köztudomásúlag a szóbanlevő üzem vitele nagyobb veszteséggel járt s e miatt az üzemi tevékenység rövidesen meg fog szűnni.

A városok kezelésében és tulajdonában álló *kőbányák* termelése egészen kis jelentőségű. E bányák 1931-ben mindössze 43.822 q követ bányásztak, ami az országos kőbányászatnak csak 0.1%-a és a városok saját szükségletét is csak igen kis részben fedezi. A legtöbb városi kőbánya régi üzem, melyek szerény keretek között termelik ki a város tulajdonában levő földterületeken található kőanyagokat.

A városaink által üzemben tartott *téglagyárak* száma 11, a fővárosnak nincs ilyen üzeme. Ezek a gyárak 1931-ben 17,132.561 darab különféle téglát állítottak elő, ami a darabszám szerinti országos termelésnek 3.6%-a. A 17.1 millió darab téglá összes eladási ára 813.255 pengő, tehát darabonként átlag 5 fillér.

A városok által üzemben tartott *autobuszvállalatok* között kimagaslóan nagy vállalkozás a fővárosi, mely 1931-ben 76.8 km pályahosszon 22,714.494 személyt szállított és egy-egy szállított személytől átlag 28 fillér viteldíjat

vett be. A vidéki városok által fenntartott autbuszüzemek nagyrészt helyközi közlekedést bonyolítanak le és pedig:

1. a szegedi városi üzem
 Szeged—Kiskundorozsma—Sándorfalva közt 9·5 km pályahosszon
 Szeged—Szőreg—Kübekháza közt..... 17— « «
 Szeged—Kiskunmajsaközt 26— « «
 Szeged—Újszeged közt 3·5 « «
2. a miskolci városi üzem
 Miskolc—Tapolcafürdő közt 7·5 « «
3. a magyaróvári városi üzem
 Magyaróvár—Moson—Magyaróvár állomás közt 4·1 « «
 Magyaróvár—Oroszvár közt. 18— « «

A vidéki üzemek utasonkinti átlagbevétele 70 fillér volt.

Fürdők. A főváros által üzemben tartott Szent Gellért-, Rudas- és Széchenyi-fürdők teljesítményeiről és azok egységáraitól a következő adatok nyújtanak tájékoztatást :

A fürdő neve	Váltott jegyek száma	J e g y e k e g y s é g á r a i 1931-b e n				átlag a három
		a Szent-Gellért	a Széchenyi-	a Rudas-		
		f ü r d ő b e n	p e n g ő			
Gőzfürdő	624.256	1·00—1·50—2·00	0·50—1·00—2·00	2·00		1·29
Kádfürdő	110.462	1·00—1·20—1·50—1·80—2·00—2·40	0·80—2·00	0·60—0·80—1·00—1·20		1·36
Népfürdő	28.710	—	—	à 0·30		0·30
Uzoda (Rudas) ..	118.790	—	—	0·40—0·60—0·80—0·00		
Strandfürdő				1·20		0·75
(Széchenyi és Szent-Gellért)	216.709	1·80—3·00—2·60—3·80	0·80—2·50	—		1·74

A három fürdőben tehát legsűrűbben a gőzfürdőt használták. Igen jelentékenynek mondható a strandfürdő és az uzoda használata, míg a kádfürdő — a lakóházak fürdőszobás építkezéseinek elterjedésével — csak azután következik az igénybevétel sorrendjében. A népfürdő után a Rudasfürdő uzodája ad a legolcsóbban módot fürdésre, a kádfürdő átlagban drágább a gőzfürdőnél, de olcsóbb a strandfürdőnél, mely utóbbi szedett átlag legnagyobb díjat a szolgáltatásáért.

A vidéki városok által üzemben tartott némely nagyobb fürdő teljesítményeit nem tudjuk kimutatni. A fürdőknek abban a nagyobb részében, melyeknek árszabását és forgalmát ismerjük, egy-egy fürdés átlagos ára :

a gőzfürdőben	91 fillér
a kádfürdőben.....	102 «
az uzodában.....	56 «
a népfürdőben	38 «
a strandfürdőben	60 «

A vidéki városok fürdői e szerint valamivel olcsóbbak, mint a fővárosi fürdők; kétségtelen, hogy átlagban az utóbbiak teljesítményei valamivel luxuriózusabbak.

Temetés. A főváros temetkezési üzeme 1931-ben 11.056 temetést végzett az ingyenes temetéseken kívül, ebből

200 P-nél drágább temetés volt	2.045	átlag	295 P	egységárral,
100—200 P közti költségű temetés	1.752	«	176	«
50—100 « « « «	4.892	«	77	«
50 P-n aluli « «	2.367	«	32	«

az összes temetések átlagos egységára 123 pengő volt.

A 200 pengőnél drágább temetések mintegy a felét, a 100—200 pengő és az 50—100 pengő közti költségűek körülbelül egy-egy negyedét szolgáltatták az üzemi bruttó-bevételeknek, míg az 50 pengőnél olcsóbb temetésekből származó bevétel már jelentéktelenebb volt. A halottaknak 44·2%-a kap 50 pengőnél, 15·8%-a 100 pengőnél és 18·5%-a 200 pengőnél drágább temetést.

A fővárosi temetkezési üzem monopolisztikus jellegű, a vidéki városaink tulajdonában levő 5 temetkezési vállalat azonban nem élvez monopóliumot. Ezek között az egyik törvényhatósági jogú városunkban levő üzem mondható olyannak, amely a helyben levő szakmabeli vállalkozások sorában vezető helyen áll. Ez az üzem 1931-ben 598 temetést végzett átlagosan 136 pengő egységáron. A megyei városok ugyanilyen 4 üzeme együtt 560 temetést bonyolított le és átlag egy temetésért 109 pengőt vett be.

A *mozgókép-vállalkozás* terén működő 11 városi üzem közül 2 törvényhatósági és 6 megyei város ilyen üzemének forgalmáról vannak adataink. Az átlagos napi összbevétel a törvényhatósági jogú városok egy-egy mozgóképszínházában 472 pengő, a megyei városok egy-egy mozgóképszínházában 126 pengő volt. Naponta átlag az előbbieket 566, az utóbbiakat 165 személy látogatta. A törvényhatósági jogú városok mozgóképszínházaiiban az eladott jegyekért befolyt bevételeknek 48·3%-a adódott 50 fillér—1 pengő közti, 47·1%-a pedig 1 pengő és 1 pengő 50 fillér közti jegyek árából, a megyei városok mozgóképszínházaiiban eladott jegyek utáni bevételből 55·0% adódott 50 fillér és 1 pengő, 32·5% pedig 1 pengő és 1 pengő 50 fillér közti jegyek árából.

A főváros *gyógyszerüzeme* a főváros négy közkórházának 6970 betegágyában fekvő betegek részére készített és szolgáltatott ki gyógyszereket 1931-ben összesen 1,441.838 pengő összegben. E szerint egy fővárosi közkórházi betegágy évi gyógyszerellátása átlag 207 pengőbe került. Az üzem a gyógyszerellátáshoz szükséges gyógyanyagokat árlejtés útján szerzi be, amelyeket azután feldolgozva ad át a kórházaknak. Az átadott gyógyszerkülönlegességek 10%-os, a többi gyógyszerek 50%-os kedvezménnyel számoltatnak a mindenkor hivatalos gyógyszerárszabvány szerint.

A városi üzemek egy kisebb részének termeléséről vagy szolgáltatásairól nem nyújthatunk tájékoztató adatokat főképen azért, mert ezeknek az üzemeknek a tevékenysége csak a jelen ismertetés kereteit túlságosan kibővítő hosszadalmasabb statisztikai adatsorral volna vázolható. Ezt annál inkább mellőztük, mert ilyképen többnyire kisebb jelentőségű üzemek hagyatnak figyelmen kívül.

A bérbeadott üzemek.

A városi tulajdonban levő bérbe adott üzemi objektumok között — nem számítva a színházi és vendéglői célokra szolgáló épületeket — csak kevés olyan van, amely aránylag nagyobb vagyoni értéket képviselne. A főváros ilyen objektumai között nagyobb tőkeértékűeknek mondhatók a Közraktárak és a Pedagógiai Filmgyár, melyekben 1·1, illetve 0·4 millió pengő leltári vagyonérték bízott a bérlő kezére. A vidéki városok bérbeadott üzemei között a legjelentősebbnek a kiskúnfélegyházai elektromosmű, a kiskúnfélegyházai és a szentesi városi szálloda mondható ; a városi vagyonleltár szerint a kiskúnfélegyházai elektromosmű 1·1 millió pengőt, a kiskúnfélegyházai szálló 0·6, a szentesi szálló 0·3 millió pengőt ér. Ezeken kívül a vidéki városoknak 5 fürdő, 3 mozgóképszínházi, 1 téglagyári, 1 kisebb szénbánya és 1 lóhúsüzemük van bérbeadva, mindezek összes 1931. évi bérhozama 48.228 pengő. A kiskúnfélegyházai elektromos műért évi bér címén 10.684 pengőt, vagyis az üzem leltári tőkeértékének 0·9%-át, a szentesi szállóért 9618 pengőt, tehát a leltári tőkeérték 2·8%-át tartozik a bérlő a városnak fizetni.

A kézművesipar kereteit meg nem haladó üzemek.

Már megemlékeztünk arról, hogy városainknak szakmánként hány olyan üzemük van, amelyek a kézművesipar kereteit nem haladják meg, hány van ezek közül a fővárosban, a törvényhatósági és a megyei városokban. Most ezekről az üzemekről néhány egyéb adatot fogunk közölni.

A 34 fővárosi üzem között 4 foglalkozik új áruk előállításával, 30 pedig javítással. A törvényhatósági jogú városok 9 üzeme között 2, a megyei városok 9 üzeme közt 8 állít elő új árukat.

A hatósági vagyonalatrészek karbantartásának kereteit a fővárosnak 1, a törvényhatósági jogú városoknak 1, a megyei városoknak 1 kézművesipari jellegű üzeme haladja meg.

Iparigazolványa mindössze 2 törvényhatósági jogú városi üzemnek van.

E kisebb üzemek egy részének a hatóság a teljesített szolgáltatások, vagy a juttatott áruk ellenértékét megtéríti, más részének azonban nem ad térítést, ellenben gondoskodik az üzemi kiadások fedezéséről. Ezeknél

az üzemeknél tehát a gazdálkodás kereteinek a megítélése szempontjából a kiadások összege a mérvadó, amely 1931-ben szakmánként és az üzemeket fenntartó városok közjogi jellege szerint a következő volt.

Üzemi szakma	Budapesti üzemeknél	Tj. városi a kiadások	Megyei városi összege	Összes városi P
Asztalosműhelyek ...	220.727	—	4.992	225.719
Cipésműhelyek	28.700	62	—	28.762
Élelmezési üzemek ..	228.151	142.406	—	370.557
Kőbányák	18.764	—	9.526	28.290
Kőművesműhelyek ..	89.561	43.352	—	132.913
Csatornajavító és fekália- feldolgozó műhelyek	28.200	8.371	8.338	44.909
Lakatosműhelyek	1.163.551	25.760	8.532	1.197.843
Szabóműhelyek	7.300	127	—	7.427
Tanszerműhelyek	116.154	—	—	116.154
Iparrajziskolai tan- szakmák műhelyei ..	636.393	—	—	636.393
Útjavító műhelyek	—	25.703	—	25.703
Egyéb műhelyek	—	—	18.396	18.396
Összes üzemek	2.537.501	245.781	49.784	2.833.066

A kézművesipari kereteket meg nem haladó városi üzemek összes kiadásaiból a fenti adatokból megállapíthatóan 89·6% esik a fővárosi üzemek kiadásaira, mely utóbbiakból 45·9% a lakatosműhelyek, 25·1% pedig az iparrajziskolai tanszakmák műhelyeinek, 8·7% az asztalosműhelyek, 9·0% az étkezde és 4·6% a tanszerműhely kiadása. A vidéki városokban fennálló néhány műhely egészen kisjelentőségű.

A szóbanlevő üzemekben összesen 872 személy volt alkalmazva. Ezek üzemi szakmák szerint a következőképen oszlanak meg:

Üzemi szakma	budapesti	Alkalmazottak száma tj. városi üzemekben	megyei városi	összes városi
Asztalosműhelyek	81	—	2	83
Cipésműhelyek	8	1	—	9
Élelmezési üzemek	59	20	—	79
Kőbányák	15	—	7	22
Kőművesműhelyek	53	220	—	273
Csatornajavító és fekália- feldolgozó műhelyek ..	4	3	3	10
Lakatosműhelyek	214	15	16	245
Szabóműhelyek	4	1	—	5
Tanszerműhelyek	25	—	—	25
Iparrajziskolai tan- szakmák műhelyei ...	105	—	—	105
Útjavító műhelyek	—	8	—	8
Egyéb műhelyek	—	—	8	8
Összes üzemek ..	568	268	36	872

Amint látjuk, e kis üzemek — különösen a fővárosban — elég jelen-
tékeny számú kis egzisztenciának adnak kenyeret. A 872 alkalmazott közül
a hatóság által rendszeresített állást 408 személy tölti be; különösen erre
való tekintettel nem tekinthető egészen könnyen megoldhatónak az üzemek
megszüntetésének kérdése.

rentabilitása már sokkal inkább kétséges és nem feltétlenül indokolja meg a befektetést az, hogy ennek hiányában egy kilométer gyalogútra volna szükség. Az egy kilométer utat szívesen megteszik még az utazni vágyók és a BHÉV-nek ebben az esetben semminemű áldozatot sem kell hozni, mert hárromezer utast végállomási berendezések nélkül is fel tudott venni pl. az 1933. augusztusában tartott cserkész világjamboree alati, amikor is egy óra alatt sokkal hosszabb távolságon is elérte azt, hogy 3048 utast szállított minden zavar fellépése nélkül.¹⁾ Nehézségeket okoz ugyan az, hogy ennek a vonalnak összes kocsijain is csak 2880 ülőhely van, de más vonalról való kocsiatvitelre jogosan lehet számítani, amikor is csak áramellátási kérdéseken múlik a teljesítmény növelése.²⁾ Tramwayrendszerű forgalomra való áttérés esetén semmi akadálya nem volna annak sem, hogy több BSzKRT pótkocsiból álló vonatokat BHÉV motoros kocsik, vagy elektromos mozdonysok továbbítsanak. A *Bierbauer—Árkay-féle* tervezett szerint a közlekedés lebonyolítása a következőképpen mehetne végbe:

MÁV 6 percenként egy vonat à 2.000 utas	20.000 utas,
BHÉV 6 percenként egy vonat à 500 utas	5.000 «
Dunai hajók 15 percenként egy hajó à 2.000 utas	8.000 «
Közüti villamos egy vonalon 2 percenként egy vonat à 100 utas	3.000 «
Ugyanennyi egy második vonalon (1. Bécsi-út—Pomázi-út, 2. az általunk javasolt út)	3.000 «
Autobusz percenként egy kocsi à 40 utas	2.400 «
Autók és autotaxik 1.000 kocsi à 4 utas	4.000 «
Összesen	45.400 utas.

Véleményünk szerint *Bierbauernak és Árkaynak* ez az összeállítása sok tévedést rejt magában és korrigálásra szorul. A MÁV ugyan F. 6364/1934. F. I. átiratában még nagyobb teljesítőképességet határoz meg, de ez is helytelen. A MÁV szerint »a vázolt berendezésekkel, a legnagyobb forgalom egy órájában mintegy 12—14 vonatot tudnánk egyirányban közlekedtetni, mely vonatok mindegyikével kb. 2000 utast tudnánk szállítani«.....»megjegyezzük, hogy egyvágányú vonalra való tekintettel az ilyen maximális forgalom idején, az ellenirányú vonatok közlekedtetését szüneteltetnünk kellene.«

Először is óránként 12—14 vonat indítására már csak azért nincs mód, mert a térközbiztosító berendezés átépítése esetén is *minden egyes vonatnak be kell várni azt, amíg az előtte levő a hídon áthalad, mert a hídon*

¹⁾ *Ruisz Rezső*: A gödöllői világjamboree személyforgalma. Vasúti és közlekedési közlöny. 1933. 84. szám. 679—681. oldalon.

²⁾ Márkus Jenő vezérigazgató jelentése a BHÉV. községecsítésével kapcsolatos kérdésekről, ahol a járműpark részletes leírása megtalálható.

egyszerre két vonat nem mozoghat még egymás mögött sem. Ez a körülmény az indítható vonatok számát már eleve egy óra alatt 10-re szállítja le, tehát a felvett húszezer utas elszállítása csak így valószínű. Az egyirányú forgalom megoldható, mert a délutáni órákban több mint egy óráig nem halad át személyvonat több alkalommal is, az esztergomi vonal forgalma elenyészően kicsi.

A BHÉV az 5000 utas elszállítására csak akkor képes, ha egy vonatban 500 utas elszállítása valóban végbe mehet. Minthogy a szentendrei vonalon 40 ülőhellyel bír minden vagon, egy vonatnak legalább 7—8 vagonból kell állania és akkor az összes álló- és ülőhelyek kihasználtak lesznek. Minthogy azonban csak 72 vagon van a vonalon összesen, egy óra forgalmát is csak megerősítés útján lehetne lebonyolítani.

A dunai hajók teljesítőképességét helyes értékkel vették fel a tervezők, valóban több utasnak hajón való elszállítását képzelni sem lehet, főleg nem akkor, ha tekintetbe vesszük azt, hogy ezek az utasok a stadion kapujától több kilométert gyalogolni kénytelenek, amíg a Dunát elérik. *A villamos teljesítőképességét sokkal kedvezőtlenebbül ítélték meg, mert a villamos vonatok indítási ideje, a tanulmányunk elején kifejtettek szerint nem 2 perc, hanem csak 30 másodperc és egy vonatban nem száz, hanem épen 210 utas elszállítása valószínű.* Ezek szerint a villamos egy óra alatt, egy vonalon át minden nehézség nélkül képes 36.000 utas elszállítására, mert nem tételezhető fel, hogyha a BSzKRT a stadion céljaira két és félkilométer vonalat épített meg, hogy azt ne lássa el egyben olyan áramszolgáltatással, mely ezt a maximális forgalmat bírja és olyan végállomással, ahol az ehhez szükséges felszállási idő megrövidítése megtörténhet.

Aránylag kevés autobuszt is állítottak be a tervezők, mert valószínű, hogy 120 autobusz is fel fogja keresni a stadiont, ezeknek pedig 4800 utasuk, esetleg 6000 utasuk lehet. *A helyzet ezek ismerete után már más :*

MÁV 6 percenként egy vonat à 2.000 utas	20.000 utas,
BHÉV, 6 percenként egy vonat à 500 utas	5.000 „
Közúti villamos egy vonalon az általunk javasolt kiépítésre kerülő úton	
20 másodpercenként egy vonat à 210 utas	37.000 „
Autobusz percenként két kocsi à 50 utas	6.000 „
Dunai hajók, 15 percenként egy hajó à 2.000 utas	8.000 „
Autók és autotaxik, 1000 kocsi à 4 utas	4.000 „
Összesen	80.000 utas,

amelynél több elszállítást kívánni sem lehet, mert a stadion maximális befogadóképessége 100.000 nézőre van tervezve, amiből 20.000 néző minden valószínűség szerint másként fogja a stadiont elhagyni. A teljesítmény

értéke pedig még csak növelhető, mert a helyiérdekű vasútnak alkalmilag tramwayforgalomra való áttérése az elszállított 5000 utas számát minden nehézség nélkül 20.000-re növelheti, az új híd megépülése esetén mód lehet még egy villamosvonal építésére és amíg az egyik a Vörösvári-út—Lajos-utca helyett a Vörösvári-út—Hungária-körút vonalat fog használni, addig a másik a Bécsi-úton át egyenesen a Margit-hídfőt érheti el, ahol azután a továbbosztódás megtörténhetik. Ez azonnal újabb 30.000 utasnak elszállítását jelenti, vagyis már 125.000 utast lehet egy óra alatt a város felé beszállítani. Ennél hatalmasabb teljesítőképességre nincs is szükség, de az eddig tárgyalt eseteknél még ehhez hasonlóhoz sem volt példa.

A magánjárművek elhaladásának útját kell még vizsgálatunk tárgyává tenni ahhoz, hogy ennek a megoldásnak összes közlekedési vonatkozásait megfelelően megvilágíthassuk. Ezek rendelkezésére ma még csak a Bécsi-út áll, az összes többi utak kiépítésére csak most kerülne sor, de nagyrészen olyan útvonalokról van itt szó, melyek kiépítése már régebben elhatározott. A Bécsi-út mai szélességi viszonyai mellett nem alkalmas a stadion várható tömegforgalmának elszállítására, ennek megszüléstése, a tervezett 34 méterig, jelentős akadályok előtt áll és jelenleg talán még időszerűtlen is, főleg akkor ha a bécsi országútnak a fővárosba való bevezetésére a Hűvösvölgyön keresztül épül ki a már régóta tervezett összeköttetés. De *sokkal inkább fontosabb a Szentendrei-út kiépítése vagy a Nánási-útnak a vasútvonal alatt átvezetése és a Duna partján annak az útnak végig való kiépítése, mely az Óbudai-rakpartban részben már létezik is.* Erre az útra a forgalom fejlődésének várható tempója szerint sokkal inkább van szükség, mert ha a Bécsi-út bevezető szakasza nem Óbudán át ér a város centrumába, akkor Óbuda legfontosabb útvonala a Szentendrei-út lesz. Az általunk javasolt villamosvonal viszont a Kaszás-dűlő új településének közepén fog végig szaladni, ami mellett egy másik főforgalmi közút kiépítése is feltétlenül fontos. A stadionhoz vezetendő két új út tehát egyébként is meg kell, hogy épüljön. Remélhető, hogy ezek kiépítése esetén nem fog akadályokba ütközni legalább is 35 méter szélességben való burkolásuk, amikor is teljes mértékben le tudják bonyolítani a stadion várható forgalmát.

A jelenlegi viszonyok mellett még egy akadálya van a forgalom zavartalan lebonyolításának, a Zsigmond-utca rendkívül szűk szakasza a Zsigmond-ter és a Margit-híd között. Ma azonban már ez nem jelent komoly problémát, mert a Közmunkák Tanácsa elkészítette a legjobb megoldásra vonatkozó terveit és jelenleg csak az Erzsébet-malom tulajdonosaival való tárgyalások akadályozzák meg ennek keresztülvitelét. Ezek szerint a tervek szerint a Zsigmond-teret mai helyéről áthozzák a malom helyére, előbbi területét a malom telkének tulajdonosai kapják meg cserébe. A Margit-hídről Óbuda felé áramló forgalom letér a hídfőtől balra elterülő parkon át és a

híd alatt fut tovább a szállók és fürdők előtt, az Óbudáról jövő forgalom pedig a híd melletti jobb parkon át fog feljönni. *A Zsigmond-tér új giratoire-ja* fel tudja venni az Óbudai-rakpart új útjának forgalmát is, mely a Lajos-utcat fogja legalább is a távolsági forgalomtól teljes egészében mentesíteni. *A Hungária-körúti új híd kiépítése a helyzeten további könnyítéseket hozhat*, természetes, mint már a helyiérdekű vonaláról mondtuk, ezeknek szintmentesen kell egymás felett, illetve alatt vezetgetni. Ha ezek az utak már ma is igen szükségesek, akkor nem jelent sok kiadást az a 2,820.000 pengő, melyben a szükséges csatornaépítések költségei is bennfoglaltatnak, amiket ezeknek a munkáknak várható kiadásaira a főváros illetékes ügyosztálya kiszámított.

e) A közlekedési helyzetről kifejtettek összefoglalása.

A részletek ismerete után ismét feltehetjük a kérdést, *hol létesítsük a Magyar Nemzeti Stadiont és az ezzel kapcsolatos Nemzeti Fórumot*, hol lesz ezeknek legmegfelelőbb helye, ha egyedül csak a közlekedés adta lehetőségeket vesszük figyelembe, egyrészt a meglevő berendezések, vonalak, utak tekintetében, másrészt a létesítendő egyéb beruházásokra való tekintettel, mindenkor elsősorban arra figyelemmel, hogy ezek a beruházások hol okozzák a legkevesebb költséget, illetőleg hol a legrentabilisabb ezeknek a létesítményeknek tőkebefektetése. Mielőtt erre feleletet adnánk, le kell szögeznünk ismételten azt, hogy egy százezer főt magában foglaló létesítmény helyének megválasztása előtt legelsősorban is ezzel a tétellel kell először tisztában lennünk, mert aminthogy nem lehet egy bizonyos terület minimum hiányában ezt létrehozni, úgy nem szabad olyan helyen felépíteni, amelynek megközelítése nehéz vagy drága és egyébként szükségtelen befektetések árán könnyíthető csak meg. *A stadion helyének megválasztásánál először is a forgalomtechnikust, a közlekedéspolitikust kell megkérdezni, mert erre sokkal inkább hivatott felelni — mint a közvetlenül érdekelt sportember vagy akár egy orvos vagy építész.* A forgalom ugyanis csak akkor kezd zajlani amikor a stadion már készen van, a sportember, az építész, az orvos által előre nem látott hibák akkor lépnek fel és azokkal a közlekedéspolitikusnak, a vasútállalatnak, a rendőrségnek minden egyes alkalommal kemény küzdelmet kell majd folytatniok és ha a stadion helyének megválasztásában szavukat nem vették elsősorban komolyan figyelembe, úgy minden egyes esemény alkalmával jogtalanul fogják őket szemrehányások, támadások érni, melyeket, mint a multból jól tudjuk, nehéz már visszahárítani és a forgalom rossz vezetése megölheti a hatalmas költséggel épített Stadiont is.

Az előzők folyamán nyert eredmények összefoglalását egy kis kimutatásban ismételjük meg. *A jelenlegi viszonyok mellett a kijelölt tíz hely közlekedési adottságai a következők:*

Terület	Az elszállítható utasok száma ezekben					A közutak helyzete
	villamos	helyi- érdekű	vasút	hajó	összes	
1. Lágymányos	—	—	—	—	—	A Gellért-téri szűkület
2. Nádorkert	—	—	—	—	—	ugyanaz
3. Régi lóversenytér . {	Nagy gyalogosforgalomra lehet számítani, mely a környező utcák helyzete folytán tömegörvényeket okoz.					
4. Népliget, három villamosvonal à 15.000 utas	45-0	—	—	—	45-0	Az utak csomósodása a helyzet kárára van
5. Kísrákosi gyakorlótér	35-0	—	—	—	35-0	Egy elvezetőút van, ez kevés
6. Rákospatak torkolata	35-0	—	10-0	20-0	65-0	Rossz
7. Krausz—Mayer-telek.	35-0	—	20-0	—	55-0	Két elvezetőút, de ezek egybefutnak
8. Hajógyári sziget	24-0	8-0	8-0	20-0	60-0	Rossz
9. Lovassági gyakorlótér	¹⁾ 35-0	—	40-0	—	75-0	Rossz
10. Aranyhegy	—	5-0	20-0	8-0	33-0	Rossz

Olyan terület Budapesten sajnos sehol sincs, ahol ezt a tömegforgalmat minden újabb közlekedési létesítmény nélkül meg lehetne valószínűsíteni. A maximális tömegszállítási lehetőségekkel a Lovassági gyakorlótérrel is csak 75.000 utas elszállítását tudnák lehetővé tenni, ebből a célból ugyanis csak egy MÁV pályaudvar építésére van szükség és helyiérdekű vasút rendezőpályaudvarának építése és a vonal tramwayizálása mellett. Az idevezető közutak azonban még nincsenek abban az állapotban, hogy a magánjárművek oda és onnan ismét a város felé irányuló forgalmat elvezetni tudják.

A többi felsorolt esetek valamennyien még rosszabb közlekedési adottságokkal rendelkeznek, a Lovassági gyakorlótér után a Rákospatak torkolata feletti megoldás mutatkozik még valamennyire jónak, majd a hajógyári szigetre tervezett, melynek azonban a legrosszabb közutai vannak és e miatt nem lehet a stadiont itt elhelyezni.

A következő összeállításban most már figyelembe vesszük a létesítendő vonalak és berendezések adta lehetőségeket is, természetesen csak azokat, melyek rentabilitása a vonal építését amúgy is indokolja. E szerint az elszállítható utasok száma a következő:

¹⁾ A helyiérdekű vonalának rendes közúti villamosforgalomra való berendezése és átengedése révén.

Terület	A már meglévő vonalak telje- sítőképesége	Rentabilis vállalkozás által újonnan épített				
		villamos	helyi- érdekű	vasút	hajó	összesen
		vonalon elszállítható utasok száma ezrekben				
1. Lágymányos	—	¹⁾ 82-0	—	—	—	82-0
2. Nádorkert	—	—	—	—	—	—
3. Régi lóversenytér	—	—	—	—	—	—
4. Népliget	45-0	—	—	—	—	45-0
5. Kisrákosi gyakorlótér	35-0	—	—	—	—	35-0
6. Rákospatak torkolata	65-0	²⁾ 35-0	—	—	—	100-0
7. Krausz—Mayer-telkek	55-0	—	—	—	—	55-0
8. Hajógyári sziget	60-0	24-0	—	—	—	84-0
9. Lovassági gyakorlótér	75-0	³⁾ 35-0	—	—	—	110-0
10. Aranyhegy	33-0	⁴⁾ 35-0 ⁵⁾ 30-0	⁵⁾ 15-0	—	—	113-0

E szerint világosan látszik, hogy a legnagyobb utasszámokat a két utóbbi esetben tudjuk elérni, fokozatos, de egyébként is szükségessé váló fejlesztés útján. Ezek közül a Lovassági gyakorlóteret csak akkor lehet ily helyzetbe juttatni, ha az igen drága megoldású vonalrész a lóversenypályától ide kivezetjük. Az Aranyhegyen létesítendő stadion maximális kihasználásának pedig alapfeltétele a tervezett óbudai híd. A harmadik helyen álló Hajógyári szigetre tervezett megoldás súlyos akadálya a Duna ág áthidalásának szükségessége, igen széles felületű hidakkal.

A közlekedési helyzet adta körülményeknél fogva a stadion elhelyezésére szolgáló helyek közül a három utóbbi hozható csak egyedül komoly javaslat formájában szóba és az elhelyezésre irányuló végső döntés előtt ezt feltétlenül figyelembe kell venni. A stadiont oda kell építeni, ahol e két hely közül a telkek olcsóbbak, a higiéné szempontjai jobbak, az építkezés inkább és olcsóbban bonyolítható le. Minthogy az Aranyhegy—Mocsáros-dűlőre tervezett megoldásnál ezen utóbbi feltételek is jobbak és a kiépítésre kerülő közutak is előbb találhatnak megoldásra módot, mint a két szintmentes útátjáró megépítése, ezt a helyet kell a stadion felépítésére kijelölni. Az építkezés megoldása tudomásunk szerint itt a legolcsóbb, mert egy hegybe vágott tribünrendszerrel oldható meg a legfontosabb kérdés, idegenforgalmi szempontoknál fogva is előnyös helyen fekszik, mert Bécs felől a legjobban elérhető és nagy propaganda lehetőségeket rejt magában az a tény, hogy ezen a helyen már 2000

¹⁾ A Boráros-téri Horthy Miklós-híd megépítése esetén két irányban 35.000—35.000 utas, a Gellért-tér-felé 12.000 utas.

²⁾ Az újpesti rakparton kivezetett vonal segítségével, ezt a vonalat más nem igen indokolja.

³⁾ Az aránylag rövid vonal csak földalatt oldható meg.

⁴⁾ Az óbudai híd megnyitása után a forgalomnak a Vörösvári- és Bécsi-utakra való szétválasztásával.

⁵⁾ A helyiérdekű vonalának tramwayforgalomra való átállítása esetén.

évvél ezelőtt is sportesemények zajlottak le, tehát ezt a területet minden körülmény alkalmassá teszi a stadion felépítésére.

A tervező építészek a tömeges közlekedési eszközöket használók helyes kivezetésére, megosztására figyelmet fordítanak és fokozottan előtérbe helyezik ezt a megoldási, illetve elhelyezési módot.¹⁾ Meg kell jegyeznünk, hogy valamennyi esetben tett számításaink során mindenkor úgy dolgoztunk, hogy a tribünt elhagyó közönséget direkt az egyes már előre kijelölt pályaudvarokra vezetjük, mert ellenkező esetben egyetlen egy számunk sem állaná meg helyét. A kiáramló közönség örvénybejutásának meggátlására rendkívül ügyelnünk kell és azt feltétlenül el kell kerülnünk.

Ügyhiszük fejtegetéseink során sikerült választ adnunk arra is, hogy miért kell a stadiont inkább egy távolfekvő helyen felépíteni és miért nem alkalmasak erre a célra a város centrumával szomszédos területek. A létesítendő stadion elhelyezésére való vizsgálatainkban csak egy szempont vezetett az, hogy Budapest ne csak Európa legszebb és leggrandiózusabb stadionját építhesse meg festői környezetén belül, hanem egyben olyan helyet is válaszson erre a célra, melynek megközelítése is a legelsőbbrangú. Meg vagyunk róla győződve, hogy a Stadion nagy nemzetközi eseményeinek idegenből származó látogató közönsége is el fog csodálkozni az előtt a szervezett és előre átgondolt közlekedési adottság előtt, mely szinte percek alatt képes felvenni azt a közel százezer nézőt aki ott kint egy-egy alkalommal megjelent és tudja szétvinni a város egész területén, ha a fejtegetéseinkben említett vonalak és berendezések felépülnek. *Egyetlen egy város stadionja körül sem lesz meg a tömeges forgalmi eszközöknek az a régiója, melyet Budapest oda tud vezetni és talán sehol sem lehet olyan gyorsan kiüríteni a zsúfolt nézőteret majd, mint nálunk.*

Remélhetőleg a megoldás során a közlekedési érdekek diktálta követelményeket figyelembe fogják venni, a már több mint húsz éve tervezett stadion pedig most már igen rövid idő alatt felfog épülni ott, ahol minden körülmények között is a leginkább megfelelő helye van.

¹⁾ Bierbauer—Árkay : Emlékirat az óbudai Mocsaras-dűlőben tervezett Aranyhegyi Stadionról. Kézirat, illetőleg a Magyar Mérnök és Építész Egyesület Közlönyének 1933. évi 51—52. számában.

